

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛАБОРАТОРІЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Л. Ю. МОСКАЛЬОВА

Л. Є. ЄРЬОМІНА

**САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО
У ДУХОВНО-МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ**

Навчально-методичний посібник

Мелітополь - 2019

УДК 373.3.015.31:17.022.1 (075.8)

ББК 74.200.5я73

М 82

Рекомендовано: Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького № 2 від 30 вересня 2015 р.

Рецензенти:

Коляда Н. М., д.пед.н., доц. кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Петришин Л. Й., д.пед.н., доц. кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

М 82 Москальова Л. Ю., Єр'оміна Л. Є. Сакральне мистецтво у духовно-моральному вихованні учнів: [навчально-методичний посібник] / укладач Л. Ю. Москальова, Л. Є. Єр'оміна. Мелітополь, 2019.73 с.

ISBN

У навчальному посібнику висвітлено основні теми дисципліни «Сакральне мистецтво у духовно-моральному вихованні учнів». Мета навчального посібника – розширити, поглибити знання щодо витоків та сьогоденного стану сакрального мистецтва, його використання у вихованні учнів. Запропоновані теми допоможуть студентам опанувати основні питання з даної дисципліни. Навчальний посібник укладено з урахуванням специфіки кредитно-модульної системи організації навчального процесу та модульно-рейтингової системи навчання. Видання адресовано студентам напряму підготовки: Початкова освіта (Спеціалізація: Християнська етика).

© Москальова Л. Ю., Єр'оміна Л. Є., 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПОЯВИ ТА СЬОГОДЕННОГО ІСНУВАННЯ САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА.....	6
1.1. Вступ. Основні поняття у викладанні даної дисципліни	6
1.2. Сакральність сім'ї в культурних практиках народів Північного Приазов'я.....	12
1.3. Духовно-моральне виховання учнів та християнство у медіа просторі.....	19
1.4. Роль українських християнських традицій у сакральному мистецтві (іконопис)	26
РОЗДІЛ 2. САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ	30
2.1. Сакральність музичного мистецтва українського народу	30
2.2. Сакральність у літературній творчості українського народу	39
2.3. Визначні архітектурні церковні пам'ятки України	42
2.4. Християнська тематика в образотворчому мистецтві.....	50
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	57
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	60
ОСНОВНІ ТЕРМІНИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68

ВСТУП

Релігія відіграє значну роль у житті людини, починаючи із зародження людства і до нинішнього часу. Християнство пронизує багатолітню історію українського народу. Зародження сакрального мистецтва припадає на часи Київської Русі. Яскравий прояв виражено у малярстві, іконописі на дереві, полотні та склі, у народній картині та ін. Упродовж віків творчість народних митців була важливим компонентом духовної культури суспільства.

Зміна ціннісних орієнтирів сьогоденного суспільства, а також зміна ролі моралі у житті людства потребують переосмислення завдань та змісту освіти. Досвід багатьох поколінь доводить про нерозривний зв'язок творчості і людської культури, а форми, фарби, слова, звуки – все це є засобами вираження духу. Актуальність викладання дисципліни «Сакральне мистецтво духовно-моральному вихованні учнів» пояснюється саме культурним освітньо-виховним спрямуванням.

Мета навчального курсу «Сакральне мистецтво у духовно-моральному вихованні учнів» – забезпечити студентів необхідними знаннями відповідно до особливостей формування духовно-морального світогляду учнів завдяки сакральному мистецтву.

Навчальна дисципліна «Сакральне мистецтво у духовно-моральному вихованні учнів» спрямована на розв'язання таких завдань:

- ознайомити студентів з історією та сучасним розвитком сакрального мистецтва;
- розкрити зміст понять «сакральне мистецтво», «духовно-моральне виховання», «мораль», «духовність»;
- сприяти формуванню вмінь займатися самоосвітою для професійного самовдосконалення.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен *знати*:

- сучасний стан і тенденції розвитку сакрального мистецтва України;
- шляхи, прийоми, методи, форми духовно-морального виховання учнів;
- функції вчителя як вихователя духовно-збагаченої особистості засобами сакрального мистецтва.

Студенти мають *вміти*:

- пояснювати значення сакральної символіки;
- використовувати твори сакрального мистецтва з метою духовно-морального розвитку учнів;
- застосовувати на практиці отримані теоретичні знання та практичні навички.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПОЯВИ ТА СЬОГОДЕННОГО ІСНУВАННЯ САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Вступ. Основні поняття у викладанні даної дисципліни

*Надзавдання мистецтва полягає перш за все у тому,
щоб піднести рух душі над рухом розуму.
І воно вирішує це завдання.
Є. Л. Фейнберг*

1. Сакральне мистецтво як феномен людської свідомості
2. Символ як виразність чуттєвих форм
3. Символ як позначення сакрального у мистецтві

1. Сакральне мистецтво як феномен людської свідомості

Мистецтво, що з моменту зародження релігії і до наших днів залишається маловивченим феноменом людської свідомості, має назву сакральне. Духовна сфера людини завжди відчувала енергію та специфічні стани завдяки впливу сакрального мистецтва. Багато сучасних українських науковців вивчають роль і значення сакрального мистецтва для людини. Проблемі морального виховання особистості засобами сакрального мистецтва присвячено чимало досліджень. Теоретичні засади виховання моральних якостей особистості висвітлено у філософських, психологічних і педагогічних дослідженнях В. П. Андрущенка, Ю. К. Бабанського, І. Д. Беха, В. М. Бехтерева, Г. П. Васяновича, С. У. Гончаренка, І. А. Зязюна, М. Й. Красовицького, В. Г. Кременя, В. М. Кудіна, Б. Т. Ліхачова, С. О. Сисоєвої, О. В. Сухомлинської, М. Д. Ярмаченка та інших.

Термін «сакральне мистецтво» має поліфонічний характер: недоторкане, особливе, освячене, церковне мистецтво тощо. «Сакральне» визначається як «наділене Божою благодаттю» (релігійна віра, таїнства, церква, особи, зведені в священницький сан, речі і дії, що відносяться до релігійного культу).

Релігійне мистецтво визначається як сакральне тому, що основні акценти робляться не на художні засоби, образи чи ідеали, а на насичення його тими образами, що є недосяжними для людського досвіду та аналізу.

Сакральне мистецтво, на основі візуально-аудіальних образів, дозволяє переживати таємничу присутність надприродного, божественного. Це допомагає активізувати переживання людини, яка відчуває дещо незрозуміле, величне і разом з тим те, що викликає певне завороження, страх, тобто емоційно перенасичує духовний стан віруючого. Такий стан формує зміни духовного світу людини, змінюються орієнтири, цілі тощо.

Сакральне мистецтво впливає на емоції та почуття шляхом персоніфікації та органічного відображення у змісті своїх творів потойбічних сил, мистецького оформлення їх сприйняття.

Вплив мистецтва на емоції та почуття людини пов'язаний з художніми засобами, що використовуються у межах кожного його виду. Ці засоби органічно пов'язані з психофізичними можливостями людини.

Музичне мистецтво використовує в якості естетичних засобів впливу звуки, гармонію, темп, тембр, динаміку, що значно активізує людський слух, а також підкрює її емоції та почуття своєму змісту та характеру.

Образотворче мистецтво як засіб активізації емоційно-почуттєвої сфери людини визначає лінію, перспективу, колорит, об'єм, розмір, світлотінь, усе те, що може сприйматися людиною на основі зорових аналізаторів.

Кожний вид мистецтва має свою систему засобів, що резонують з певними емоційними реакціями, забезпечуючи емоційну насиченість та психологічну рівновагу.

Література завдяки слову, впливає на свідомість людини, пронизує душу й серце особистості. Читаючи або слухаючи літературні твори сакрального мистецтва, людина збагачує свій духовний світ, формує власні погляди тощо.

Сакральний образ – комплекс уявлень про чуттєво-конкретну форму існування святого сакрального. В сакральних образах, що властиві релігійним культурам, уявлення про святих перетворюються в чуттєво-доступні форми.

Структуру сакрального образу утворюють такі компоненти:

- чуттєво-сприймальні ознаки (візуальні, слухові, тактильні);
- ідейний та емоційний зміст.

В історії культури людства сакральний образ упродовж довгого часу відігравав домінуючу роль під час побудови картини всесвіту, міфологічних уявлень, етичних та естетичних норм та філософських вчень.

Сучасне відновлення й розвиток національних традицій серед своїх завдань наголошує на переосмисленні культурно–естетичної спадщини українського народу. Реконструкція духовної культури відбувається завдяки культурно–філософським чинникам минулого. Такої логіки щодо історичного процесу дотримувалися такі визначні філософи як Платон, Гегель, Бердяєв та ін.

В сакральному мистецтві взагалі й у іконописі, зокрема, з повним правом виділяють функції, що виконують центральну роль церковної естетики. В іконі містяться в діалектичній єдності естетичне і етичне начала: церковна естетика стверджує принципи певної моралі (християнської, мусульманської тощо) і виконує функцію культури, мистецтва. Вказані функції відіграють важливу роль в житті кожної особи. Релігія, як і мистецтво, завдяки своїм специфічним особливостям відіграє велику роль у розбудові двох взаємопов'язаних світів: котрий творить людину та котрий людина створює сама.

2.Символ як виразність чуттєвих форм

Символ завжди був таким місцем, де зустрічаються і збігаються сакральне та естетичне. Символ є найважливішим медіатором сакрального в естетичному процесі.

Предметний образ і глибинний зміст виступають у структурі символу як два полюси, що не уявляються один без іншого, і, водночас, розведені між собою.

Символ позначає деяку цілісність, що не може бути зведена до окремих складових. Символ завжди є більшим, ніж його частини. Сама структура символу, за допомогою якого відбувається маніфестація сакрального, націлена на те, щоб дати через нього цілісний образ світу.

Символ має глибинну екзистенціальну характеристику, оскільки сенс символу не можна зрозуміти простим зусиллям розуму, у нього треба «вжитися».

Символи взаємопов'язані в особливу мову. За допомогою мови символів ми виражаємо наш внутрішній стан так, ніби він був почуттєвим сприйняттям світу, чимось таким, що ми робимо, і, водночас, чимось таким, що робиться з нами в навколишньому світі. Мова символів означає єднання внутрішнього та зовнішнього. Це така мова, у якій зовнішній світ виступає як символ внутрішнього світу.

Символ, з одного боку, є різновидом знака, а з іншого - він як елемент завжди має прояв через слово та міф. Символ – це не просто будь-який знак. Символ – це образ, узятий в аспекті його знаковості, наділений органічністю й невичерпною багатозначністю. Символ завжди притаманний культурі. Він розгорнутий у реальність означального та означуваного й тому відмінний від постмодерністського знака, який властивий посткультурі і не передбачає рівень означуваного. Щодо символу, то саме з означуванням пов'язана його онтологія, завдяки якій символ набуває свого сакрального значення як у релігійному, так і в естетичному вимірах.

Символ має форму, значенням і змістом якої є сакральне. Сама структура символу пов'язана із сакральним та спрямована на те, щоб занурити кожне часткове явище в стихію «першооснов» буття й дати через це явище цілісний образ світу. У цьому закладено глибоку спорідненість між символом і міфом.

Сакральне начало у християнському мистецтві пов'язане, з одного боку, з природними здібностями митця, у першу чергу з його талантом, який сприймається як «іскра Божя». Але, з другого боку, особливими символічними засобами сакрального мистецтва людина намагається зобразити світ божественних форм, що не підлягають чуттєвому сприйняттю й можуть бути сприйняті лише завдяки релігійній вірі та творчій інтуїції. Для того, щоб виробити твір сакрального мистецтва, природний талант митця ще недостатній.

Для зображення сакрального світу потрібні правила, що мають у свою чергу «сакральне» походження. З розвитком і систематизацією свідомості, а також зміцненням індивідуального начала в особистості виникає колективна свідомість, що виявляє себе в релігійно-художньому

каноні кожної конкретної цивілізації і епохи. Правила канону виступають основою для середньовічного сакрального мистецтва. Згідно з християнською релігійною думкою, правила, за якими зображено сакральний світ, повинні сходити саме від тих, хто найближче з усіх людей стоїть до сфери сакрального. Тому, засновниками канону виступають «отці церкви», святі, духовні вчителі та церковні ієрархи.

3.Символ як позначення сакрального у мистецтві

Мистецтво завжди має символічний характер. Воно ніколи не обмежене тільки зображенням будь-яких об'єктів навколишнього світу. Саме мистецтво, з одного боку, є однією з найважливіших сфер, у якій сакральне безпосередньо виявляє себе, з другого - мистецтво, передусім релігійне, відіграє важливу роль у залученні людини до світу сакрального, божественного, роблячи «потаємне» й невиразне за своєю природою сакральне доступним для чуттєвого сприйняття через відповідну символіку.

Мистецтво передає цей світ у символічній формі, тобто певною мірою цей світ відтворює. Ця важлива ідея зробила суттєвий вплив на всю європейську естетику, що з часів Ренесансу розглядала художника як творця.

Мовою символів створено міфи в різних культурах. Символи, що були використані в різних культурах, виявляють подібність, оскільки доходять до емоцій і відчуттів людей. Багато символів мають різне значення залежно від різних переживань, що асоціюються з тим самим фізичним явищем.

Сакральний символ – багатозначний, і його розуміння розраховане на рівень і внутрішню роботу того, хто його сприймає. Споконвічна зданість символу припускає розшифрування його змісту, залежно від того, ким і як вбачається зміст символу, і побудована поведінка того, хто сприймає.

Зміст сакрального символу не можна роз'яснити, звівши його до однозначної логічної формули, його можна осягти за допомогою чуттєвої й інтелектуальної напруги, співвідносячи з різними символічними зчепленнями.

Містичні символи поділяють на особисті (атрибути богів, священні рослини і тварини) і абстрактні, що позначають яку-небудь відвернену

ідею, зазвичай це прості геометричні фігури (хрест, трикутник, коло, квадрат) чи їхні комбінації.

Драматичний характер символу полягає в його здатності виражати протилежні аспекти представленої ідеї.

Сакральне – з релігійної точки зору теж невидиме й може передаватися тільки завдяки символічним формам. Часовість відносно сакрального є символічним виміром вічності. Таким чином, часові види мистецтва більш причетні до вічності, ніж словесні або пластичні. Символ у найбільш чистому виді – музичний звук. Його спосіб існування – час. Тому співу священних віршів у світових релігіях завжди було приділено особливу увагу. Спів віршів священних Вед, спів псалмів сприяють концентрації душі на священному об'єкті, входженні її у чисту суть, що не потребує у свого вираження якихось просторових символів. Цей «часовий» символ є засобом протистояння силам зла, силам руйнування, хоча сам по собі час є не що інше, як здійснення цього руйнування. Але водночас музичний символ символізує причетність до вічного.

Завдання для самоперевірки:

1. На основі чого сакральне мистецтво уможливує переживання таємничої присутності надприродного та божественного?
2. Які саме два начала мстяться в іконі?
3. Що саме сприяє змінам духовного світу людини?
4. Що є в основі духовно-морального виховання?
5. Надайте повної характеристики головному інституту виховання учнів.
6. Що саме визначає духовність як фактор самовиховання учня?
7. Що є структурою і першоосновою символу?
8. Завдяки чому (з релігійної точки зору) може передаватися сакральне?
9. Чи пов'язані символи в особливу мову?

1.2. Сакральність сім'ї в культурних практиках народів Північного Приазов'я

1. Сімейні традиції українського народу як запорука щасливого життя наступних поколінь
2. Ставлення до сім'ї, сімейних обов'язків та сімейного життя за часів первісного суспільства і до наших днів
3. Особливості весільних традицій народів Північного Приазов'я

1. Сімейні традиції українського народу – міцний фундамент та запорука щасливого життя наступних поколінь

В широкому розумінні сакральність сім'ї наділена духовністю розуміння цінностей життя. Сім'я об'єднує людей різних національностей, релігій, різного походження. Таке об'єднання дають можливість зберегти елементи культури та традицій у гармонійному поєднанні з укладом сімейного життя іншого народу. Поступовим є також і доповнення традицій завдяки й впливом політичних, економічних, соціальних, культурних перетворень. Сім'я є осередок основ культурного виховання, навички співпраці й спілкування в полікультурному середовищі. Зацікавленість впливом різних факторів життя народів Північного Приазов'я на становлення та розвиток сімейних форм існування та розвитку й обумовило вибір теми.

Архівні довідки вказують, що територія тогочасного Північного Приазов'я охоплювала землі між Доном та Дніпром, тому за національним складом є досить різноманітною. Дослідженню історичних умов життєдіяльності народів Північного Приазов'я присвячено такі наукові роботи: етнологічні процеси греків Приазов'я досліджено І. Пономарьовою, культуру та побут чехів Північного Приазов'я розглянуто М. Курінною, ментальність українських селян Північного Приазов'я по відношенню до сім'ї вивчав В. Романченко, традиційна культура греків Приазов'я була досліджена Т. Князевою.

Сім'я є однією з перших історичних форм соціальних відносин. Дослідження сакральності сім'ї вимагає занурення в історію нашого народу у складні часи розселення, переселення, проходили процеси ідентифікації, формувалася духовно-моральна культура особистості.

2. Ставлення до сім'ї, сімейних обов'язків та сімейного життя за часів первісного суспільства і до наших днів

Ставлення до сім'ї, сімейних обов'язків та сімейного життя, починаючи з первісного суспільства і дійшовши до наших днів, характеризується певними особливостями. За часів первісного суспільства все було колективним, не існувало соціальної нерівності і класів, люди жили в загальних житлах і спільно виховували дітей, які належали всьому роду. Сім'ї на той час були великі, по 20-30 осіб. Така сім'я називалася родом. З поміж багатьох обов'язків родини - найголовнішим було виховання дітей. За палеоліту основою суспільного устрою був матріархат (від лат. mater (matris) – мати і грец – ἀρχή - влада), що характеризується наявністю материнського роду і рівноправністю з чоловіком, а пізніше провідним становищем жінки в суспільстві, зумовлений її головною роллю, на той час, господарському житті людей. На останній фазі історії первісного суспільства на зміну матріархату прийшов патріархат (від грец. pater, или лат. pater – батько). Він передував виникненню держави й стимулював остаточний перехід від сім'ї парної до моногамної (від грец. monos — один і gamos — шлюб), тобто одношлюбної, в якій чоловік одружений тільки з однією жінкою. Дослідники-етнографи вважають, що в умовах первісного суспільства виховання підростаючого покоління можна поділити на два провідні етапи: початковий (діти до 10-12 років), що проходив переважно в сім'ї, і основний, коли велася цілеспрямована підготовка підлітків, розділених за статевими ознаками. У безкласовому суспільстві всіх дітей виховували однаково, рано залучаючи їх до доступної для них діяльності. Разом із старшими членами родини і під їх керівництвом діти і підлітки отримували необхідні життєві і трудові уміння і навички. Існувала істотна відмінність у вихованні хлопчиків і дівчаток. Хлопчики брали участь разом з чоловіками в полюванні і рибній ловлі, їх вчили боротися, стріляти з лука, їздити верхи; дівчатка допомагали жінкам готувати їжу, виготовляти одяг, посуд.

В епоху середнього палеоліту, коли панував груповий шлюб, батько дитини, як правило, був невідомим, і родинні зв'язки визначалися за материнською лінією, дітей до 5-6 років виховували матері. Потім дівчатка залишалися з матерями, а хлопчиків селили до чоловіків у спеціальні чоловічі помешкання. Вихованням найменших займалися

переважно старші діти й літні люди. Дівчаток вчили виконувати жіночу роботу. Наставники чоловіків чи підлітків навчали хлопчиків майстерності у полюванні, виготовленні зброї, знарядь праці, залучали до посильної роботи. Уже у ті давні часи наші далекі предки усвідомлювали, що формування чоловічого й жіночого стереотипу поведінки значною мірою залежить від оточення, у якому формується характер дитини. Таким чином, невід'ємним у вихованні дітей був приклад батьків, передача соціального досвіду дітям, що лишається й надалі актуальною темою сьогодення.

3. Особливості весільних традицій народів Північного Приазов'я

Сімейне життя плекає морально-духовні цінності, пов'язані з базовими поняттями – рід, родичі, родовід, родинознавство, народ, адже це є природний шлях розвитку кожної дитини, що реалізує сім'я. Найважливішими виховними чинниками в родинному вихованні є гуманні сімейні стосунки, уклад життя, високий моральний статус матері та батька, культу прадідів, релігійні традиції. Сакральність сім'ї полягає у саме сімейних цінностях, що є найглибшими і найважливішими, плекають глибоко людяне в дитині, облагороджують серце та душу, надають сил і енергії в боротьбі з життєвими труднощами. Північне Приазов'є - це територія масштабних історичних подій, пов'язана з переселенням і проживанням багатьох народів: як Російської імперії (українцями, росіянами, євреями тощо), так і інших держав (німцями, болгарами, чехами тощо). Характерною особливістю кожної етнічної спільноти є вироблення свого розуміння щодо сімейного життя, підтримуючи це національною свідомістю. Північне Приазов'я кінця XIX ст. – це територія трьох повітів: Маріупольського, Мелітопольського та Бердянського (на сьогодні це частина Донецької та Запорізької областей України). Водночас з формуванням етнічного складу відбувалися інтеграційні міжетнічні процеси, основним наслідком чого було зближення народів Приазов'я. Таким чином, досліджуючи культуру сімейного життя народів Північного Приазов'я, нашу увагу привернули традиції, пов'язані із зародженням сім'ї. Сімейному життю, а саме створенню сім'ї надавалося великого значення, бо сім'я – то основа благополуччя та добробуту. Вважалося, що чим міцніше сім'я, тим легше пережити будь-які труднощі. Зародження сім'ї починалося із весілля,

саме у весільній обрядовості було збережено мораль, етичні норми та світоглядне уявлення.

Традиція весілля українців здавна була заснована на купівлі-продажу нареченої. Українське весілля відрізнялося з-поміж весіль інших народів численною кількістю осіб, кожен з яких виконував свою обрядову роль. Розпорядником весілля призначався староста (сват), інші обов'язки виконували так звані вінкоплетниці, коровайниці, гудаки (музики), котельник та ін. Весільні чини мали відзнаки: найповажніших – перев'язували рушниками. Здавна весільна традиція мала три цикли: довесільний, весільний і післявесільний, а вже кожен з циклів містив певні традиції та обряди. Сватання в українців відбувалося у вільний від польових робіт час. Парубок зі сватами, яких обирали з числа родичів, йшов для укладання угоди про шлюб. Отримавши згоду від дівчини, сватів перев'язували рушниками, а парубкові виносили на тарілці крамку або саморобну хустку. У разі ж незгоди – сватам повертали принесений ними хліб або виносили гарбуза. Після ж успішних домовин, за два тижні до весілля влаштовували заручини. У разі відмови від весілля після заручин, що вважалося безчестям, необхідно було сплатити відшкодування матеріальних витрат та сплатити «за образу».

Невід'ємною частиною було благословення батьків на знак щасливої долі та сімейного життя. В українських сім'ях вихованням дітей завжди опікувалася жінка, а батько приймав участь лише у виникненні необхідності покарання дитини. Роль батька полягала у грізному, караючому авторитеті. У разі існування батька-чуйного й лагідного, який опікується дітьми, це пояснювалося «жіночим типом». Історичні джерела вказують на матріархальний тип української сім'ї, оскільки з дитиною весь час перебуває матір, то у більшості випадків діти, зазвичай, більше ідентифікують себе з матір'ю. Тому норми поведінки, характер ідеалів відображають систему норм і цінностей типових для жінки. Високо цінувалися в українській сім'ї такі риси характеру, як лагідність, доброта, добродушність, ніжність, сердечність. Це пояснює схильність українського народу жити малим гуртом. Натомість, аналізуючи менталітет українських селян Північного Приазов'я в контексті сімейного життя, В. Романченко підкреслює патріархальні устої сім'ї, що робили жінку залежною від чоловіка. Щодо розподілу побутових господарчих робіт, то їх поділяли на «чоловічу» та «жіночу», дітей також

змалку привчали до праці. Ще однією з найважливіших функцій сім'ї є народження та виховання дітей, яким матір ще з колиски прищеплювала людські чесноти. Сім'я і громада стежили за тим, щоб дитина не посягала на чуже, говорила правду, шанувала не лише своїх батьків, а й інших старших людей, була чесною, доброю, привітною до людей. У вихованні хлопців особлива увага зверталася на прищеплення таких рис характеру, як мужність, кмітливість, а в дівчат – скромність і цнотливість.

Етноси Північного Приазов'я, практично, не знали шлюбу по любові. Майбутнього чоловіка і жінку знайомили між собою посередники (професійні свахи і свати або друзі). У порівнянні із ситуацією сьогодення – вибір шлюбного партнера набув більш лояльного характеру, молоді люди стали брати ініціативу складання шлюбу на себе. Для корейських родин як і в минулому, так і в сучасному житті, характерним є збереження міцних сімейних зв'язків. За традицією, батьки мали жити разом із старшим сином. Матеріальна допомога дітей батькам завжди є обов'язковою, навіть, і при окремому проживанні, що пояснюється вшануванням батьків.

Сімейна традиція та любов, виховання дітей обома батьками були на теренах Північного Приазов'я запорукою щасливого життя у німецьких поселень. Батьки для дітей виступали внутрішнім нормативним взірцем. Німці характеризувалися як жителі, які займаються вихованням своїх дітей, приділяючи багато часу привчанню до важкої праці. Кожна німецька сім'я німців у всі часи прагнула створити свій власний мікроклімат, душевний світ сім'ї.

Російські переселенці Північного Приазов'я характеризувалися збереженням великої патріархальної сім'ї з владою голови сім'ї - чоловіка і повним підкоренням жінки його батькам. Саме росіяни відрізнялися прагненням мати «дармову робітницю» в хаті, тому рано одружували своїх синів (шлюбний вік синів – 19-18 років, а їх жінок – 16-18 років). Весільний обряд складався з таких самих циклів, як і в українців.

Особливістю болгарського весілля є те, що головна роль належить не батькам, а кумам («побашина» і «помайчина»). Багато ритуальних дій пов'язано виготовленням весільного прапора – байрака. Болгарське весілля мало тривати тиждень. Міцні сімейні зв'язки між ріднею були характерною рисою болгар Північного Приазов'я. Становище голови

сім'ї, жінки, матері у болгарського народу є незмінними упродовж століття, це ж саме стосується і обов'язкової участі усіх родичів у важливих подіях сімейного життя. Ось чому в болгарських поселеннях переважають сім'ї з однаковим прізвищем.

Питання сімейно-родового життя греків вивчали різні дослідники: Ю. Іванова, І. Пономарьова, М. Араджіоні та ін. Етнопсихологічні аспекти сімейного життя греків Північного Приазов'я II пол. XX ст. досліджувала Т. Князева. У роботі «Традиційна культура греків Приазов'я» детально висвітлено особливості шлюбно-сімейних стосунків греків, Т. Князева писала про те, що світоглядні позиції греків ґрунтувалися на розумінні триєдиного зв'язку між поколіннями померлих, живих та ще не народжених. Поняття роду, родини було визначальним для кожного грека. Людина була ланкою родоводу, яка мала відчувати власну відповідальність за дотримання норм родової культури всіма членами суспільства. Головну роль у духовній культурі греків, що проживали на території Північного Приазов'я, відігравав дитячий комплекс обрядів і звичаїв. За допомогою цього комплексу формувався один із основних циклів сімейної обрядовості, новий представник народу входив на рівних у родовий, громадський колектив, ставав членом релігійної конфесії. Народження дитини, хрестини та надання їй імені вважалося найрадіснішою подією у житті греків. Упродовж всього життя поряд з дитиною окрім батьків, перебувають її хрещені, які є духовно-моральними наставниками. Досліджуючи грецькі поселення Північного Приазов'я, В. Дмитрієва вказувала на зацікавленість сільської громади у тому, щоб кожна сім'я мала нащадків, особливо синів – спадкоємців та захисників. Саме обряди дитячого циклу відігравали головну роль у сімейному побуті. Греки приділяли багато сил боротьбі з бездітністю, що вважалося великим нещастям. Головною метою повноцінного розвитку дитини було прийняття її в якості повноправного члена у родину, сільську громаду, релігійну конфесію. Ці процеси відбувалися через проведення свят з нагоди народження немовляти – «Стіл Божої Матері», передачу ритуальних подарунків бабусею і дідусем по материнській і батьківській лініям, звичаї відвідування жінками породіллі, надання імені, обрядах хрещення, тощо.

Елементи родильно-хрестильної обрядовості греків Північного Приазов'я й українців, кримських татар, караїмів, турок, осетин мають

багато подібного, що обумовлено тісними міжетнічними контактами і взаємовпливами етносів у різні історичні періоди.

Молоде татарське подружжя зустрічалося лише на третій день свята. Перший день весілля гості молодят святкували окремо, слухаючи ансамбль музикантів. Другого дня до хати нареченого приїздили посланці нареченого з муллою, відбувалося розігрування викупу, при чому все відбувалося без молодят, усе вирішували батьки. Найважливішим, вважався саме третій день весілля, який був насичений різними обрядами та традиціями. Музичний супровід яскраво виражав побажання щасливого сімейного життя. Зазвичай, подружки дівчини залишалися вдома. Брат нареченої мав винести її на руках і посадити в екіпаж, де було два хлопчики: один – тримав Коран, а другий – мав у руці прикрашену свічку (була підготовлена подружками другого весільного дня). У мечеті відбувався молебень, після чого у супроводі музикантів всі мали їхати до нареченого. В екіпаж до нареченої входила стара з куркою і за традицією багаторазово прикладала її до різних частин тіла дівчини. Це робилося для того, щоб наречена позбулася страху перед сімейним життям. Після цих дій стара брала велику миску з ласощами і грошима і розкидала перед дітьми, що є нагадуванням початку сучасного весілля. Потім близькі родичі мали на руках внести дівчину до хати нареченого, де гості сідали за стіл. Наступним етапом весілля були чоловічі змагання з останнім парубочим бенкетом (конушма), а жінки йшли до кімнати молодої, де пригощали наречену. Завершувалося весілля врученням подарунків та висловленням побажань.

Корисним для нашого дослідження стали наукові надбання М. Курінної, яка досліджувала традиційну культуру та побут чехів Північного Приазов'я (на матеріалах с. Новгородківка Мелітопольського району Запорізької області). Зазначаючи появу у Мелітопольському повіті Таврійської губернії чеської колонії Чехоград (суч. назва – Новгородківка), М. Курінна вказувала на те, що нові умови мешкання чехів у Північному Приазов'ї – близькість українського, російського, болгарського, німецького оточення привели до формування в сфері духовної та матеріальної культури переселенців локальних особливостей (традиції, обряди, сімейні звичаї). Значна частина сімейних свят водночас зберегла загальнослов'янські риси, а дещо було запозичене у сусідів-українців. Наприклад, у весільному обряді – викуп молодої,

циганщина. До локальних традицій сімейного життя, що сформувалися у чеському середовищі Приазов'я належить звичай допомагати один одному у приготуванні обрядових страв (народження дитини, весілля, поминки). Власних рис набула місцева довесільна гра та звичай продовжувати весільне дійство із виконанням традиційних танців; нові умови проживання вплинули на виникнення традиції випивати першу весільну чарку «За землю!».

Вивчення народів та їх культур показало, що сімейні обрядові комплекси формуються не одночасно. Кожна нація, кожен народ, етноси у залежності від віросповідання мали своє ставлення до сімейних стосунків, до особливостей родинних традицій. Проаналізовані науково-педагогічні джерела вказують на те, що на сьогоднішній день, народи, що проживають на території Північного Приазов'я, дотримуються різних традицій і обрядів, що переплетені між собою, адже саме на цих територіях об'єднуючою ланкою була сакральність сім'ї.

Завдання для самоперевірки:

1. В чому полягає сакральність сімейних традицій українського народу?
2. Проаналізуйте особливості ставлення до сім'ї, сімейних обов'язків та сімейного життя за часів первісного суспільства і до наших днів
3. Надайте порівняльної характеристики щодо особливостей весільних традицій народів Північного Приазов'я

1.3. Духовно-моральне виховання учнів та християнство у медіа просторі

1. Поширення Слова Божого серед людей (на прикладі апостола Павла)
2. Відвідини апостолом Павлом Афін
3. Дзвін як засіб передачі інформації
4. Інтернет-ресурси України
5. Нормативно-правові акти, що регулюють принципи поширення інформації в Україні
6. Духовно-моральне виховання учнів у сучасному суспільстві

Здавна людина намагалася знайти засоби для передачі інформації. Спершу, у древніх народів, це було малюнкове письмо. З розвитком цивілізації змінюються інформаційні засоби: малюнок замінили гінці, а їх замінили листи. Згодом світ побачив перші газети, журнали, альманахи тощо.

Надбанням сучасності є електронні засоби масової інформації: радіо, телефон, телебачення, Інтернет. Серед перших газет, що з'явилися в Україні, стала «Львівська газета» (перший номер вийшов французькою мовою у Львові в 1776 році). Вона висвітлювала події з різних сфер життя суспільства.

З плином часу засоби поряд із загально змістовими засобами масової інформації, з'явилися спеціалізовані, тематичні видання. Вагоме місце серед них зайняли пресові видання християнського змісту. Сьогодні християни дбають про те, аби важлива релігійна інформація поширювалася через засоби масової інформації. Християнські громади врахували цю потребу. В Україні християнські церкви стали засновниками цілої низки тематичних засобів масової інформації. Так, для дітей видаються такі журнали, як «Зернятко», «Божа нивка», «Водограй» та інші. Натомість для старших – «Пізнай правду», «Отрок» та інші.

1. Поширення Слова Божого серед людей (на прикладі апостола Павла)

*Фрагмент сувою Біблії,
знайденого у Меттвому морі.*

У давнину не було таких засобів швидкого поширення інформації, як зараз. Тому людям інколи доводилося долати тисячі кілометрів, щоб донести комусь усну або письмову звістку. Така протяжність в часі та просторі інколи обходила людині дуже дорого, особливо коли йшла мова про порятунок людського життя.

У I ст. н. е., коли християнство поширювалося на теренах Римської імперії, апостоли розійшлися проповідувати Слово Боже у різних куточках цієї держави. Одним із найбільш активних поширювачів Слова Божого був апостол Павло. Він, хоч і був юдеєм, але як громадянин Риму

користувався перевагами римського громадянства. Зокрема, Павло, на відміну від інших християнських сподвижників, без перешкод міг подорожувати дорогами імперії. Йому з коротким проміжком часу вдавалося побувати у різних населених пунктах сучасної Європи та Азії. Апостол Павло був красномовцем. Багато людей із захопленням слухали його живі проповіді та послання, а опісля ставали християнами. Павло мав чимало вірних друзів, які допомагали йому у святій справі.

Листування було єдиним способом підтримання контактів та передачі інформації у Римській імперії. Апостол Павло, будучи освіченою людиною, написав понад тринадцять послань морально-етичного змісту. Його адресатами були і коринтяни, і ефесяни, і галати, і солуняни тощо.

Минали століття. Удосконалювалися засоби передачі інформації. Та в людській пам'яті назавжди залишаються древні засоби передачі інформації.

2. Відвідини апостолом Павлом Афін

... як Павло ж їх чекав в Афінах, у ньому кипів його дух, як бачив це місто, повне ідолів. Тож він розмовляв у синагозі з юдеями та з богобійними, і на ринку щоденно со стрічними. А дехто з філософів епікуреїв та стоїків сперечалися з ним. Одні говорили: Що то хоче сказати оцей пустомов? А інші: здається, він проповідник чужих богів, бо він їм звіщає Євангелію про Ісуса й воскресення. І, взявши його, повели в ареопаг та й казали: «Чи можемо знати, що то є ця наука нова, яку проповідуєш ти? Бо чудне щось вкладаєш до наших вух. Отже хочемо знати, що то значить має?» А всі атеняни та захожі чужинці нічим іншим радніші не займалися, як аби щось нове говорити чи слухати.

Тоді Павло став посередині ареопагу і промовив: «Мужі афінські! Із усього я бачу, що ви дуже побожні. Бо, проходячи і оглядаючи святощі ваші, я знайшов також жертівника, що на ньому написано: Незнаному Богові. Ось Того, Кого навмання ви шануєте, Того я проповідую вам. Бог, що створив світ і все, що в ньому, будучи Господом неба й землі, проживає не в храмах, рукою збудованих, і Він не вимагає служіння рук людських, ніби в чомусь Він мав би потребу, бо Сам дає всім і життя, і дихання, я все. І ввесь людський рід Він з одного створив, щоб замешкати всю поверхню землі, і призначив окреслені доби й границі замешкання

їх, щоб Бога шукали вони, чи Його не відчують і не знайдуть, хоч Він недалеко від кожного з нас. Бо ми в Нім живемо, і рухаємось, і існуємо, як і деякі з ваших поетів казали: Навіть рід ми Його! Бувши Божим тим родом, не повинні ми думати, що Божество подібне до золота, або срібла, чи до каменю, твору мистецтва чи людської вигадки. Не зважаючи ж Бог на часи невідомості, ось тепер усім людям наказує, щоб скрізь каюлися, бо Він визначив день, коли хоче судити поправді весь світ через Мужа, що Його наперед Він поставив, і Він подав доказа всім, із мертвих Його воскресивши».

Як почули ж вони про воскресіння мертвих, то одні насміхатися стали, а інші казали: «Про це будемо слухати тебе іншим разом»...

Так вийшов Павло з-поміж них. А деякі мужі пристали до нього й увірували, серед них і Діонісій Ареопагіт, і жінка, Дамара ім'ям, та інші із ними.

3. Дзвін як засіб передачі інформації

До появи друкованих засобів отримання інформації в Київській Русі існував звичай скликати людей на віче для того, щоб повідомити їм важливі новини. Скликали людей на віче за допомогою церковного дзвону. Друже, тобі вже доводилося читати про роль дзвонів у церковному житті людей. Виявляється, дзвін також був засобом заклику людей на зібрання. Коли лунав дзвін, усі залишали роботу і швиденько бігли до центральної частини села чи міста.

Літописець пише, що грізно бив дзвін – скликав людей до наради. Дуже часто дзвони були сигналом тривоги: вони могли сповіщати про черговий напад ворогів, або ж навпаки, звіщали про повернення княжої дружини з походу.

Сьогодні дзвін також є специфічним засобом передачі інформації: найчастіше биття дзвону сповіщає людям про початок Богослужіння у храмі.

4. Інтернет-ресурси України

Технічний прогрес спричинився до залучення комп'ютерних технологій в інформаційну сферу. Багато релігійних громад мають змогу поширювати інформацію через власні Інтернет-сайти. Для прикладу, традиційні християнські церкви, зокрема православні та католицькі, не

лише подають інформацію, а й надають можливість відвідувачу сайту поспілкуватися зі священнослужителем, отримати відповідь на актуальні питання.

Окрім того, існують позаконфесійні релігійні Інтернет-сайти, в рубриках яких представлено діяльність християнських церков та релігійних громад України. Їх метою є ознайомити інтернет-користувачів не стільки з богословською доктриною конкретної церкви, а й подати новини різних релігій. Одними із найбільш відомими в Україні є РІСУ (Релігійно-інформаційна служба України) та «Релігія в Україні».

В Україні існують богословські навчальні заклади. Вони також мають свої Інтернет-ресурси, в яких повідомляють новини власної освітньої діяльності: Карпатський університет ім. Августина Волошина, Український Католицький Університет, Київська православна богословська академія тощ. Один із відомих релігійно-освітніх сайтів загального спрямування «Богословська освіта та наука в Україні».

5. Нормативно-правові акти, що регулюють принципи поширення інформації в Україні.

У 1992 році Верховна Рада України прийняла закон «Про інформацію». У ньому окреслені основні засади інформаційної політики держави. Зокрема, стаття 5 цього закону окреслює право на інформацію: Кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів.

Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

6. Духовно-моральне виховання учнів у сучасному суспільстві

Сучасне суспільство не дає однозначного визначення щодо терміну «духовно-морального виховання» через наявність різних підходів до нього. У більшості визначень духовності загальним є розмежування матеріальних та нематеріальних потреб людини.

Духовність розглядається як скупність двох потреб людини: ідеальної (пізнання сутності життя) та соціальної (служіння людям).

Саме це визначає духовність як фактор самовиховання особистості, здатність людини до свідомого керування собою, своєю поведінкою.

Духовно-моральне виховання – процес духовного сприяння у людини моральних почуттів (совість, віра, відповідальність, патріотизм); морального вигляду (терпіння, милосердя); моральної позиції (здатність відрізнити добро і зло, прояв любові, готовність до здолання життєвих перешкод); моральної поведінки (готовність до служіння людям та країні, прояв духовної розсудливості, послуху й волі). Завдяки використанню такого підходу до духовно-морального виховання, можна простежити традиції, що передаються з покоління в покоління, готують дитину до життя у сіспільстві.

Духовно-моральне виховання дітей здавна будувалося на сімейних цінностях. Першоосновою була єдність таких цінностей, як подружжя, батьківство і родина. Сучасні суспільно-політичні та економічні події призвели до змін моральних орієнтирів, цінностей, суспільної свідомості. Як наслідок цього – молодь вже не звертає уваги на ключові принципи сімейної взаємодії, на яких засновані любов, співучасть, взаємодопомога, вірність, повага до батьків та ін. Зневага до зазначених принципів у сьогоденному житті дає можливість молоді нормально ставитися до розлучень, сімей без дітей, виправдано народження дітей поза шлюбом, виховання дітей поза родинне коло. Все це сприяє втраті у сфері духовно-морального виховання учнів.

Сім'я – є традиційно головним інститутом виховання. Важливість сім'ї як інституту виховання полягає в тому, що у сім'ї дитина перебуває упродовж значної частини свого життя. За тривалістю впливу на особистість дитини не може зрівнятися жодний виховний інститут. На час шкільного навчання особистість дитини вже сформована на більшу половину.

Наступність виховання переходить до школи. В контексті викладання дисципліни «Сакральне мистецтво у духовно-моральному вихованні учнів», доречним є акцентування наступних моментів. Шкільна практика навчально-виховного процесу доводить, що жодні педагогічні системи і програми не здатні замінити особистісний вплив людини на людину, вчителя на учня. Духовно-моральне виховання учнів передбачає розвиток їх свідомості. Прагнення до реалізації духовного потенціалу може мати лише високо свідомо особистість. Робота з

творами сакрального мистецтва дає можливість вчителю керувати розвитком свідомості учнів, що спонукатиме їх до самопізнання і самоактивності, до можливості бути творцем власного духовного світу.

В останні десятиріччя більшість політиків, митців, вчителів, батьків, організовуючи духовно-моральне виховання учнів, звертаються до християнських моральних цінностей як найбільш стійких та універсальних.

Використання творів сакрального мистецтва під час навчально-виховної роботи у школі дозволить учням оволодіти духовним змістом культури свого народу, сприятиме становленню громадянськості та національній самосвідомості.

Завдання для самоперевірки:

1. Вкажіть відомі факти із життя апостола Павла.
2. Користуючись Біблією, знайдіть у Новому Завіті інформацію про те, хто саме ще з апостолів, окрім Павла, також писав послання?
3. З якою метою апостол Павло прийшов в Афіни?
4. Яка основна думка промови апостола?
5. Яким способом дзвін був засобом передачі інформації у наших предків.
6. А яким засобом передачі та отримання інформації користуєтеся ви?
7. Прочитайте прислів'я, поясніть їх зміст:
Будь господарем своєму слову.
Красне слово – золотий ключ.
Слово – не горобець, вилетить – не спіймаси.
Від теплого слова і лід розмерзається.
8. Уявіть собі «Вам доручили створити свій засіб передачі масової інформації релігійного змісту». Який носій ви обирете – електронний (радіо, телебачення, Інтернет) чи паперовий (газета, журнал), вкажіть, які рубрики ви створили б, і яким чином наповнювали б їх інформацією?

1.4. Роль українських християнських традицій у сакральному мистецтві (іконопис)

1. Іконопис як елемент сакрального мистецтва
2. Діяльність перших іконописців
3. «Спас Нерукотворний» – історичні відомості щодо появи ікони у сакральному мистецтві
4. Діяльність українських митців-іконописців

Християнська тематика знайшла глибоке втілення у сакральному мистецтві. В Україні знаходиться багато шедеврів сакрального мистецтва. Вони не зображають Бога, не є Його фотографічним зображенням, ікони – це своєрідні двері у духовний божественний світ. Кожна деталь, колір та відтінок мають своє значення.

1. Іконопис як елемент сакрального мистецтва

З давніх-давен ікону могла писати лише людина-чернець, яка вела аскетичний спосіб життя: перебувала в пості, усамітнено проводила час у молитві, була сумлінною у творчій праці та духовно багатою. Іконописні майстерні знаходилися у монастирях. Лише з благословенням настоятеля митець міг братися до іконописання. Ранні ікони не зберегли імена іконописців, оскільки вважалося, що земна людина не може ставити свій підпис поряд із божественним зображенням. Звичая продавати ікони в ранні часи не було. Ікону як сакральну цінність лише дарували.

Сьомий Вселенський собор (787 р.) створив вимоги щодо технології написання ікон (ікону писали на кипарисовій дошці фарбами природного походження – мінеральними). Ці фарби розводили у ячному жовтку, а також додавали освяченої води та трішки винного оцту. У цьому прихована своєрідна символіка: кипарис – втілення буття, ячний жовток символізує зародження життя, а освячена вода – джерело «тієї води, що тече в життя вічне». Усі згадані складники природного походження забезпечували можливість тривалого зберігання іконі.

В українській християнській традиції кипарисову дошку замінили липовою, рідше сосною. Такі ікони унікально впліталися в інтер'єр українських дерев'яних церков.

Минали століття технологія іконописання розвивалася, збагачувалася елементами різних мистецьких течій.

2. Діяльність перших іконописців

Лука - автор одного з Євангелій і Дій святих апостолів, також мав здібності до лікувальної справи. Євангелиста Луку вважають першим іконописцем. Його авторству належать окремі Богородичні ікони: він списував ікону з Діви Марії.

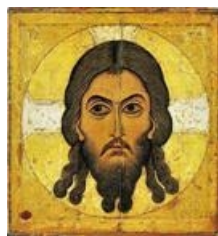
Також Лука супроводжував апостола Павла в місіонерських подорожах: вони проповідували і поширювали Слово Боже серед людей. У зв'язку з цим євангелиста Луку вважають покровителем іконописців та лікарів.

Богослов Іоан Дамаскін писав, що святий апостол і євангеліст Лука, в той час, коли Пресвята Матір Божа жила ще в Єрусалимі і мешкала в Сіоні, написав живописними засобами її божественний і чесний образ на дощці, щоб, як у дзеркалі, споглядали її наступні покоління. За переданням, коли Лука показав її це зображення, Діва Марія промовила: «Віднини ублажатимуть Мене всі роди. Благодать і сила Народженого від Мене і Моя з вами нехай буде».

3. «Спас Нерукотворний» - історичні відомості щодо появи ікони у сакральному мистецтві

«Спас Нерукотворний» – одна із найдавніших ікон у сакральному мистецтві, християнська реліквія. Жоден храм не обходиться без неї. Найчастіше Спас Нерукотворний (дослівно – не людською рукою творений) прикрашає або іконостас, або купол.

Є кілька версій появи цієї ікони. За одним із переказів, важкохворий король Абгар, дізнавшись про дива що творив Ісус Христос, доручив придворному художнику відшукати Ісуса Христа і привести до нього або змалювати Його портрет. Мовляв, коли, навіть, торкнеться зображення

Ісуса Христа, то оздоровиться. Художник відшукав Ісуса Христа у натовпі людей, намагався змалювати Його портрет. Однак, як на подив, зробити це художнику ніяк не вдалося: його засліплювала велика ясність обличчя Ісуса Христа.

Одного разу Ісус Христос підійшов до художника, взяв полотно і притулив до Свого обличчя. На тканині відбився лик Ісуса Христа. Цей нерукотворний образ художник приніс королю, який від самого доторку оздоровився, а згодом став християнином.

Багато слов'янських народів вшановують цю ікону. Одна із найдавніших у Київській Русі – Новгородська ікона Спаса Нерукотворного, XII ст.

Ганс Мемлінг. Свята Вероніка

Згідно інших переказів, появу ікони Спаса Нерукотворний пов'язують з постаттю Вероніки, яка шматком тканини витерла обличчя страждаючого Ісуса Христа. На тканині залишився лик Христа. Сьогодні зазначена реліквія зберігається у соборі святого Петра у Ватикані.

4. Діяльність українських митців-іконописців

Із запровадженням християнства у Київській Русі виникла і потреба в митцях, які б створювали і розписували храми. Спершу таких митців запрошували з Візантії. А згодом з'явилися і вітчизняні, які перейняли досвід візантійців, збагативши його елементами рідної культури. Історія зберегла мало імен таких митців. Оскільки, як зазначалось раніше, не було традиції підписуватися під християнськими реліквіями. Давні літописи найчастіше згадують Алімпія Печерського – ченця, який був чудовим малярем-іконописцем.

Згодом в Україні з'являються іконописні школи, які виробляють власний стиль та методику створення християнських реліквій. Одна з них – школа Івана Рутковича (XVII-XVIII ст.) на Львівщині. У Жовкві Іван Руткович купив собі оселю на проти одного з храмів, а потім відкрив майстерню. Звісно, що Іван Руткович мав чимало учнів. Спершу допомагав художнику його син, який з часом відійшов від мистецької справи. Дерев'яну різьбу майстерно робив відомий у той час Ігнатій Стобенський. Майстерня Івана Рутковича була доброю школою для

багатьох митців-початківців, які згодом прославилися і власними оригінальними доробками: це Йов Кондзелевич та Василь Петранович.

Іван Руткович створив десятки іконостасів у храмах Львівщини. Цікавий факт: центральні ікони розписував сам митець, а от дрібнішу роботу – різьбу, окремі деталі менших ікон – довіряв учням, за роботою яких пильно наглядав. У Жовкві повністю збереглися два іконостаси авторство яких приписують Івану Рутковичу – це у давніх храмах Пресвятої Трійці та Різдва Богородиці.

Фрагмент іконостасу, виконаний Іваном Рутковичем.

З кожним новим століттям сакральне мистецтво України збагачується новими іменами: це і Святослав Гординський, Петро Холодний, Ювеналій Мокрицький, Яків Гніздовський, Микола Бідняк та інші. Доробок українських митців надзвичайно великий, вартий уваги та визнання не лише в Україні.

Завдання для самоперевірки:

1. Чому не кожен, хто мав мистецькі задатки, міг долучитися до написання ікон?
2. Чи можна вважати іконописання легкою справою? Відповідь обґрунтуй?
3. Яку духовну спадщину євангелист Лука залишив нащадкам?
4. Чому ікону називають саме Спас Нерукотворний?

РОЗДІЛ 2.

САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

ЯК ЗАСІБ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

2.1. Сакральність музичного мистецтва українського народу

*Якщо вважати музику за найнеобхідніший засіб
виявлення духовного життя людства,
то треба і ставитися до неї серйозно і свідомо.*
Микола Грінченко

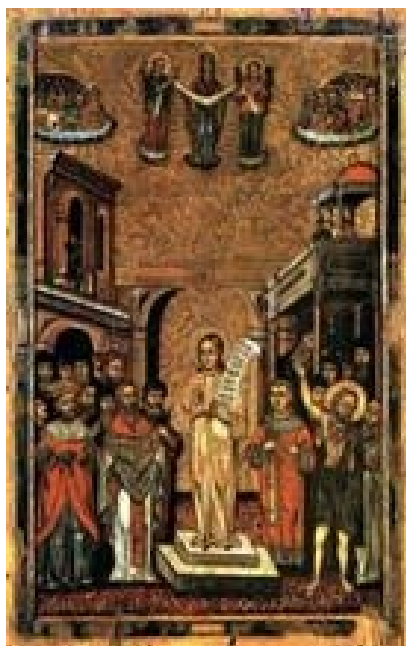
1. Духовно-музична освіченість українського народу
2. Унікальний дар співу Романа Солоджоспівця
3. Українські народні пісні християнського змісту
4. Українські композитори духовної музики
5. Історичні витоки української духовної музики
6. Церковні дзвони
7. Прославлення Бога через песенспіви царя Давида
8. Історія появи духовного гімну України

1. Духовно-музична освіченість українського народу

З прийняттям християнства великого розвитку набула духовне музичне мистецтво. У Київській Русі центром музичної освіти була Києво-Печерська лавра. Згодом її набутками скористалися ченці інших монастирів, які з'являлися на теренах Русі. Минали роки, змінювалися історичні епохи, а духовна спадщина музичного мистецтва урізноманітнювалася, збагачувалася. Нотної грамоти можна було навчитися у звичайних парафіяльних школах. Учень зобов'язаний був бездоганно знати Закон Божий та церковний спів. Значну роль у цьому відіграли братські школи, а також семінарії та академії, при яких існували школи церковного співу. Так, спудеї Києво-Могилянської академії у Різдвяні дні активно ставили вертепи, колядували, розігрували сценки з релігійного життя людей. Тому не дивує, що багато мандрівників залишили письмові згадки про духовно-музичну освіченість українського народу.

Арабський мандрівник та архидиякон Павло Аллепський, який 1654 р. мандрував Україною, записав у своєму щоденнику: «По всій козацькій землі ми помітили прекрасну рису, що нас дуже здивувала: всі вони (мешканці), крім небагатьох, навіть більшість їхніх жінок і дочок, уміють читати і знають порядок церковних служб та церковні співи; крім того, священники навчають сиріт та не дозволяють, щоб вони тинялися неуками по вулицях», а композитор і підприємець Густав Гесс-де-Кальве зауважував: «В губернських містах чуєш іноді в кафедральних церквах співаків, яких не можна знайти ні в Німеччині, ні у Франції». Сьогодні кожен населений пункт України може похвалитися діяльністю хорів, колективів, окремих вихованців, які виконують музичні твори християнського змісту.

2. Унікальний дар співу Романа Солодкоспівця

Святий Роман Сладкоспівець.

Ікона 1649 року.

Роман Солодкоспівець – християнський сподвижник, який прославляв Бога милозвучним співом. Майбутній піснетворець народився і жив у Дамаску (Сирія) у IV ст. Роман дуже хотів навчитися гарно співати, щоб таким чином проявити своє музичне служіння Богу, але не володів нотною грамотою, не знав основ музичного мистецтва, тому і не міг досягти поставленої мети. Часто з нього глузували люди, які чули спів Романа.

Незважаючи на глузування оточуючих, Роман працював над собою і вірив, що з часом він обов'язково заспіває. Щиросердні молитви до Богородиці сповнювали вірою молодого хлопця, йому навіть наснилося, що отримав він Божий дарунок – талант співати. Через деякий

час мрії Романа – здійснилися, і отримав він прізвище Солодкоспівець або Мелодист.

Багато народу приходило до храму, щоб послухати спів Романа. Окрім цього, Романа Мелодиста вважають автором багатьох християнських пісень-співів, зокрема різдвяного кондака. Ім'я сподвижника християни вшановують щороку 14 жовтня.

3. Українські народні пісні християнського змісту

Мал. "Звичайний лірник" з видання
"Живописная Малоросія"

Окрім церковних храмових пісень, Україна славиться й народними піснями християнського циклу.

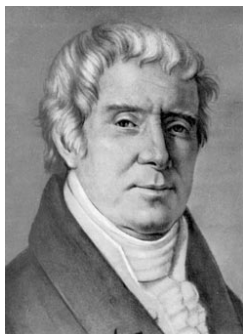
Такі пісні найчастіше виконували лірники. Основна їх тематика – сентиментальність та ліричність. Існує багато народних пісень різними слов'янськими мовами. За змістом християнських притч та повчань є, наприклад,

пісня, що оспівує страждання Лазаря та черствість багача. Т. Шевченко, згадуючи дитинство, писав, що його сім'я слухала пісні про Лазаря. Згадка про це йдеться у творі **«Перебендя»**:

Стався святий Лазар до Господа Бога молити —
Молитви святої вірне творити:
«А вислухай, Господи Боже, молитви мої,
Прийми мою душу й тіло до хвали своєї!»
А вислухав Господь Бог молитви його,
Зіслав два ангели по душу його:
Знесли два ангели барзо зтихенька,
А взяли Лазаря барзо злегенька,
Посадили Лазаря в пресвітлім раю,
В святого Авраама на правім лоні...

4. Українські композитори духовної музики

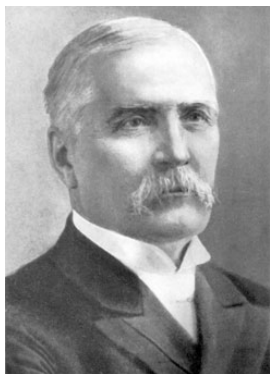
XVIII ст. – золотий вік української музики.

Д. Бортнянський.

Майже півстоліття життя Бортнянського було пов'язане з музичною освітою, з найважливішими процесами становлення музичної культури в Росії. Але Бортнянський своїми коренями належить українській культурі.

Музична спадщина композитора досить різноманітна, лише духовних концертів у ній налічується більше тридцяти («Херувимська», «Хай відправиться молитва моя», «Тебе Бога хвалимо» та ін.).

Микола Лисенко – композитор, піаніст, диригент, педагог. Добру освіту здобув як у вітчизняних, так і зарубіжних освітніх закладах. М. Лисенко писав у різних музичних жанрах. Найбільш відомі музичні твори духовного спрямування – це «Пречиста Діво Мати», «Боже великий, єдиний».

В Україні є Премія імені М. Лисенка, що щорічно присуджується найбільш талановитим музикантам.

Микола Леонтович (1877-1921) – композитор і хоровий диригент. Велику славу приніс композитору його хор «Щедрик».

У 1921 року «Щедрик» М. Леонтовича був вперше презентований на концерті в Нью-Йорку. Через кілька років Пітер Вільховський написав англійську версію слів до «Щедрика» – «Carol of the Bells», мелодія стала всесвітньо відомою.

У різдвяний період в США та в країнах Європи співають по радіо і телебаченню колядки, між котрими обов'язково вставляють у програму як англомовний шедевр «Carol of the Bells» М. Леонтовича.

Жоден хор не може оминати цієї колядки – вона є в переліку об'язкових.

Про М. Леонтовича казали – «різьбяр у музиці, що творить найтонші музичні вартості, неначе мережива із шовку».

5. Історичні витоки української духовної музики

Духовна (церковна) музика прийшла на слов'янські терени з Візантії, разом з духовенством на Русь прийшли грецькі професійні музики – так звані «домешвенники», які були зачинателями церковного музичного мистецтва в Київській Русі, а також навчали церковного музичного мистецтва місцевих жителів.

Уже в XI ст. домешвенники мали своє приміщення за Десятинною церквою. Та найбільш культивувався домешвенний спів (стильовий напрям давньоруського співацького мистецтва) у Києво-Печерській лаврі.

Імена окремих співців зафіксувала історія, своїм талантом вирізнявся середусіх Стефан – учень Феодосія Печерського. Окрім домешвенників, були ще й протопсалтати, іншими словами, професійні диригенти церковних хорів.

Спочатку церковний спів поширювався усно, тому співці запам'ятовували мелодію на слух. Вони повинні були мати музичні здібності, аби згодом відтворити у співі той чи інший твір.

В історії української церковної музики умовно можна виділити два стилі виконання - одноголосний і багатоголосний (партерний спів). Ранні церковні співи були одноголосі, відзначалися особливим спокоєм, а багатоголосся було сповнене емоцій, динаміки, різних відчуттів та внутрішніх переживань. Партерний спів поділявся на голоси — партії. Найбільш практикували партерний спів церковні братства та організовані при них школи. Їх рівень був настільки високий, що вони виконували музичні твори на 4, 6, 8 і 12 голосів.

Окрім різних стилів, у церковному музичному мистецтві з'явилися різноманітні жанри: стихира, тропар, кондак – невеликі пісні співи візантійської і давньоруської традиції, що прославляли Бога, Діву Марію та святих.

6. Церковні дзвони

Здавна церковні дзвони були вісниками новин – як добрих, так інколи і сумних. Від частоти ударів дзвону залежить добра чи погана вістка приходить до людей. У давнину раптові удари дзвонів сповіщали про стихійні лиха, більш сповільнені – значить хтось упокоївся, а урочисті дзвони – це радісна вістка для християн про початок Богослужіння.

Також була традиція на Великдень радісним дзвоном нагадувати про Воскресіння Христове. Тому і називали церковні дзвони «гласом Божим».

Не коженміг бути дзвонарем. Адже уміння відчути голос дзвону – це було ціле мистецтво. Тому при монастиряхбули так звані школи дзвонарства, де навчали найчастіше юнаків оволодівати церковним дзвонінням.

В Україні при храмах є збудовані дзвіниці, у більшостіяких є один або декілька дзвонів. А от монастирські дзвіниці можуть налічувати велику кількість дзвонів.

Києво-Печерська Лавра має багато дзвонів різної величини: шість дзвонів – від 20 до 100 кілограмів, сім маленьких – від 10 до 20 кілограмів, і три великих – два з них по три тонни, а один – понад п'ять з половиною тонн.

Будівництво лаврської дзвіниці завершив у 1745 році архітектор Йоган Готфрід Шедель. Досідзвіницю називають «Шеделеве диво». Це вежа майже 100 метрів заввишки. Значну частину грошей на будову цієї дзвіниці пожертвував український гетьман Іван Мазепа.

В Україні існує музей дзвонів у волинському місті Луцьку, в замку Любарта (Владича вежа). А щороку на Полтавщині при храмах проводиться міжнародний фестиваль церковного дзвону «Диканьські передзвони».

«Голос дзвонів»означає голос Божої ласки, що людей до Бога кличе, – писав релігійнийдіяч Андрей Шептицький.

7. Прославлення Бога через песнеспіви царя Давида

Давид був розумним царем, мудрим полководцем, виявляється, він щебув, як сказано в Біблії, «солодким піснетворцем», який складав

псалми (хвалебні пісні Богу), грав на багатьох музичних інструментах, зокрема флейті та арфі.

У царя Давида була мрія перенести ковчег Божий на гору Сіон, де й знаходився царський палац. Коли після багатьох перепитів ковчег Божий несли на гору Сіон, сам Давид, священнослужителі, інші люди, які супроводжували царя, співали хвалу Богові, а їх спів лунав під звуки багатьох музичних інструментів – арфи, труби, флейти, цимбали, бубни. «Співаки йдуть попереду, ззаду музики, всередині дівчата, що на бубнах грають».

Усі люди були одягнені в білий одяг. Їхні піснеспіви та музичний супровід несли радість та щастя. Багато жителів Сіону вийшли на зустріч процесії. Усі славили Бога у піснеспівах.

Український народ ще здавна надто полюбив старозавітню книгу – Псалтир. Більшість псалмів з цієї книги, за переказами, написав цар Давид.

Тарас Шевченко полюбляв читати Псалтир, навіть зробив переспів окремих псалмів царя Давида. До такої майстерності вдалася і поетеса Ліна Костенко.

8. Історія появи духовного гімну України

У 1885 р. побачив світ духовний гімн України «Молитва за Україну» або «Боже, великий, єдиний» Слова – О. Кониського, муз. – М. Лисенка. У 1884 році О. Кониський перебував у Львові, де у спілкуванні зі студентами дізнався про їх наміри щодо видання пісенника. На прохання студентів й були написані слова. З одного із листів: «я написав молитву руських дітей, а М. Лисенко завів її на ноти і придбав дуже хорошу музику...». Ці слова були пророчими, пісня сподобалася усім навкруги, згодом, народ вже здійснив кілька переспівів цієї пісні.

Молитва за Україну

Боже великий, єдиний,
Нам Україну храни,
Волі і світу промінням
Ти її осіни.
Світлом науки і знання
Нас, усіх, просвіти,

В чистій любові до краю,
Ти нас, Боже, зрости.
Молимося, Боже єдиний,
Нам Україну храни,
Всі свої ласки-щедроти
Ти на люд наш зверни.
Дай йому волю, дай йому долю,
Дай доброго світу,
Щастя дай, Боже, народу
І многая, многая літа.

Завдання для самоперевірки:

1. Вкажіть основне призначення пісень релігійного змісту?
2. Чи доводилося вам чути мелодію церковних дзвонів? Які почуття та емоції наповнювали у цей час?
3. Яке значення для людей має музика дзвонів?
4. Поясніть, чому богослови називали церковні дзвони «гласом Божим»?
5. Яким чином цар Давид прославляв Бога? Чому царя Давида ще називають «солодким піснетворцем»?
6. Про що свідчить факт, що українські письменники зверталися у своїй творчості до тематики Псалтиря?
7. Прочитайте щедрівку, що склав український народ. Пригадайте, з якою біблійною подією та християнськими святами пов'язаний зміст щедрівки

Добрий вечір тобі, пане Господарю:

Радуйся!

Ой, радуйся, земле,

Син Божий народився.

Застеляйте столи, та все килимами:

Радуйся,

Ой, радуйся, земле,

Син Божий народився.

Та кладіть калачі з ярої пшениці:

Радуйся!

Ой, радуйся, земле,

Син Божий народився.
 Бо придуть до тебе три празники
 В гості: радуйся!
 Ой, радуйся, земле,
 Син Божий народився.
 Ой перший же празник – то Різдво
 Христове: радуйся!
 Ой, радуйся, земле,
 Син Божий народився.
 А другий же празник –
 Василя Святого: радуйся!
 Ой, радуйся, земле,
 Син Божий народився.
 А третій же празник – Святе
 Водохреще: радуйся!
 Ой, радуйся, земле,
 Син Божий народився.
 А що перший празник зішел тобі
 Втіху: радуйся!
 Ой, радуйся, земле,
 Син Божий народився.
 А що другий празник зішле тобі
 Щастя: радуйся!
 Ой, радуйся, земле,
 Син Божий народився.
 А що третій празник
 зішле всім нам долю: радуйся!
 Ой, радуйся, земле,
 Син Божий народився.

8. Визначте відповідність пісенного жанру до свята

колядка	Хрещення Господнє, Богоявлення
щедрівка	Христове Воскресіння, Великдень
гаївка	Василя Великого, Старий Новий рік
віншування	Різдво Христове

9. Прочитайте вислови отців церкви та поясніть їх зміст.

• «Зважай: щоб у те, щотиспіваєш устами, тивірівсерцем; і в що ти віриш серцем, доводив вчинками» (Ієронім).

«Наша природа настільки зачарована піснеспівами і схильна до них, що і немовлята, коли плачуть і бувають неспокійні, заспокоюються ними... І жінки, і мандрівники, і землероби, і мореплавці співають для того, щоб полегшити важкість роботи, бо душа при звуках цих піснє співів легше переносить нудьгу і працю» (Йоан Золотоуст).

2.2. Сакральність у літературній творчості українського народу

1. Прослава Бога у ворах видатних письменників

2. Ліна Костенко «ПЕРШ, НІЖ ПІВЕНЬ ЗАПІС...»

Мікеланджело

«Погляньте на цього Єремію, який, схрестивши ноги, однією рукою погладжує бороду, спершись ліктем на коліно, іншу ж опустил між ніг і голову схилив так, що явно видно його сум, його думки і гірке його роздум про свій народ. Такі ж позаду нього і два Путта і така ж і перша сивилла» (Вазарі).

Єремія — один із великих старозавітніх пророків, який написав дві книги – одну історичного спрямування (Книга Єремії), а іншу – поетичну (Плач Єремії). У них він подав не лише факти з життя старозавітного суспільства, а й поетично описав любов до Бога, виразив свій біль з приводу того, що

люди грішать. Однак усю свою надію залишив на Господа: *«Господь це мій уділ, говорить душа моя, тому я надію на Нього складаю! Господь добрий для тих, хто надію на Нього кладе, для душі, що шукає Його! Добре, коли людина в мовчанні надію кладе на спасіння Господнє»*.

Коли Єремії було п'ятнадцять років, Господь звернувся до нього з проханням пророкувати, навчати людей. Зважаючи на свій молодий вік, Єремія намагався відмовитися від нелегкої місії, адже не вмів красномовно говорити. Бог сповістив йому: *«Швидше, ніж Я створив*

тебе в утробі, Я знав тебе, і перш ніж ти вийшов з матері своєї, освятив Я тебе, і пророком для народів дав тебе». Господь ніколи не залишав Єремію, навчав пророка, що він повинен сповіщати («Ось дав Я слова свої в уста твої»).

Чимало митців зверталися у своїй творчості до постаті пророка Єремії. В українському мистецтві - це Тарас Шевченко.

Не лише письменники зверталися до християнської тематики, а й народ у повсякденній праці згадував Бога. Тому сьогодні українці можуть пишатися великою кількістю народних легенд, пісень, апокрифів християнської тематики. Варто пам'ятати, що у літературних творах народу, відомих митців присутній суб'єктивізм (переживання, почуття, емоції конкретних людей), що не варто ототожнювати з Біблією – Живим Словом Бога до людини.

Ліна Костенко

ПЕРШ, НІЖ ПІВЕНЬ ЗАПІЄ...

Петро — не Юда. Він любив Учителя.
І вуст він зроду був би не отверз.
...Коли вели Ісуса до мучителя,
була сльота. Петро апостол змерз.
А тут раби і слуги архирейські
Такий вогонь великий розвели!
Петро подумав: — Я лише погріюсь,
Бо хтозна, чи ще прийдеться коли.
Він підійшов до нищих і бундючних,
І руки грів при їхньому вогні.
Слуга спитав: — Ти також його учень? —
Була сльота. Сказав апостол: — Ні.
Він так сказав, і той його облишив.
Раби і слуги підкидали хмиз.
Месію били. В груди. І в обличчя.
Вогонь горів. Петро дивився вниз.
Коли ж Ісуса повели, одмучили
і розп'яли в такій височині,
слуга спитав: — Ти був між його учнями? —
Горів вогонь. Петро промовив: — Ні.

Він руки грів і зневажав Пілата.
 В своєму серці плакав і скорбів.
 Але вогонь продовжував палати.
 І він сидів, як раб серед рабів.
 Бо ж розіпнуть. І хто ж тоді нестиме
 святе учення у майбутні дні?
 Слуга сказав: — Я ж бачив тебе з тими! —
 І втрете він тоді відрікся: — Ні.
 Ну, Петре, як? Зігрів свої долоні?
 Урятувався? Догоряє хмиз...
 Тебе розіпнуть десь аж при Нероні.
 Зате інакше: головою вниз.

Завдання для самоперевірки:

1. Чи доводилося вам раніше читати про пророка Єремію?
2. Як ви вважаєте, чи легко було Єремії навчати людей, які відійшли від Бога? Чому?
3. Прикладом чого може бути для нас пророк Єремія?
4. Наскільки емоційно зображені у вірші Л.Костенко внутрішні переживання апостола Петра? Про що це свідчить?
5. А які біблійні епізоди, пов'язані з життям апостола Петра вам відомі?

Крилаті вислови біблійного походження

Берегти, як зіницю ока	добувати на прожиття важкою працею.
В поті чола	особливо оберегати, старатися не втратити найцінніше.
Вовки в овечій шкурі	родючий і багатий край; рідна земля, дана Богом конкретному народу.
Юдин поцілунок	лицемірство, підлість під виглядом доброти.
Земля обітована	зрада, яка прихована фальшивим проявом любові.

Маргаритка

Після Благовіщення, коли Архангел Гавриїл сповістив Діві Марії вістку про майбутнє народження Спасителя, вона вирішила піти до Єлизавети. Усюди по землі, де ступала нога майбутньої Божої Матері, виростали маленькі білі квіточки. Білі пелюстки символізували славу Божу, а золота серединка – палкий вогонь, що горів в серці Марії. Ці квіточки отримали прекрасну назву – маргаритки, що в перекладі з грецької означає *перлина*. До речі, розквітають вони ранньою весною, коли тільки-но сходить сніг зі землі.

2.3. Визначні архітектурні церковні пам'ятки України

Цей храм нагадує мені
Едем, що втратила людина:
Розкутий велетень в імлі
Красиво розправляє спину,
В небесну вись душа летить,
А дзвін так лагідно дзвенить.

Гурин М.

1. Храм як місце християнського богослужіння
2. Старозавітня розповідь про будівництво храму в Єрусалимі
3. Дерев'яні храми як своєрідність мистецької довершеності церковної архітектури (Церква Пресвятої Трійці у м. Жовква Львівської області)
4. Храмова архітектура
5. Троїцька Надбрамна церква
6. Фундаторка храмів Галшка Гулевичівна

1. Храм як місце християнського богослужіння

Цій меті підпорядковане зовнішнє та внутрішнє зображення храму: у храмі душа прагне молитви та особливого спокою. Отці церкви образно називали храм євангельською проповіддю в образах, каменях і фарбах. Кількість куполів на храмі має особливе значення. Найчастіше храми на українських землях є трикупольними, що символізує Пресвяту Трійцю, натомість п'ятикупольні – це символ чотирьох євангелістів та Ісуса Христа. Окрім того, один купол символізує Єдиного Бога; два – дві

природи Ісуса Христа; тринадцять – дванадцять апостолів та Ісуса Христа.

2. Старозавітня розповідь про будівництво храму в Єрусалимі

І послав Соломон до Хірама, говорячи: «Ти знаєш мого батька Давида, що не міг він збудувати дому для Імени Господа, Бога свого, через війни, що оточували його, аж поки Господь не віддав їх, ворогів, під стопи ніг його». А тепер Господь, Бог мій, дав мені відпочинок навколо, нема противника, і нема злого випадку. І ото я маю на думці збудувати дім Імени Господа, Бога мого, як Господь говорив був моєму батькові Давидові, кажучи: «Син твій, якого дам замість тебе на трон твій, він збудує той дім для Ймення Мого». А тепер накажи, і нехай зігнуть мені кедри з Ливану, а раби мої будуть із рабами твоїми, а в нагороду за твоїх рабів я дам тобі все, що скажеш, бо ти знаєш, що серед нас немає нікого, хто вмів би стинати дерева, як сидоняни. І сталося, як почув Хірам Соломонові слова, то дуже зрадів та й сказав: «Благословенний Господь сьогодні, що дав Давидові мудрого сина над цим великим народом!» І послав Хірам до Соломона, говорячи: «Почув я про те, про що посилав ти до мене. Я виконаю все бажання твоє, щодо дерева кедрового та дерева кипарисового». Мої раби спустять із Ливану до моря, а я їх поскладаю в плоти, і відправлю морем аж до місця, про яке пошлеш мені звістку, і порозбиваю їх там, і ти забереш. А ти виконаєш моє бажання, дати хліба для мого дому.

3. Дерев'яні храми як своєрідність мистецької довершеності церковної архітектури (Церква Пресвятої Трійці у м. Жовква Львівської області)

На українських землях їх до сьогодні збереглося близько трьох тисяч. Дерев'яні храми споруджували переважно у лісистій та лісостеповій місцевості, багатій на деревину. Особливої популярності дерев'яні церкви набули на західноукраїнських теренах (Галичині, Волині, Закарпатті, Поділлі). Пік їх будівництва припав на

період XVIII – XIX ст., хоча зведення дерев'яних церков велося і в попередні століття. На їх спорудження суттєвий вплив мали традиції українського бароко. Багато з побудованих у попередні часи дерев'яних церков у теперішній час є діючими українськими християнським храмами. Одним з таких є Церква Пресвятої Трійці у м. Жовква Львівської області (поч. XVIII ст.). Цей тризрубний, триверхий храм – яскравий зразок галицької школи традиційного дерев'яного храмового будівництва.

Водночас окремі з шедеврів цього унікального архітектурного виду задля їх подальшого тривалого збереження перенесено у спеціальні музейні комплекси під відкритим небом.

До таких належить зокрема Музей народної архітектури і побуту «Шевченківський гай» у Львові. Сьогодні дерев'яні церкви продовжують споруджувати. Багато новозбудованих церков є аналогами колишніх, що не дійшли до нашого часу. Сучасні дерев'яні архітектурні споруди відтворюють не лише їхній архітектуриний вигляд, а й несуть наступним поколінням історичну традицію попередніх століть.

Храмова архітектура

Володимирський собор у Києві, збудований у другій половині XIX ст. за проектом архітектора О. Беретті.

Зведення цього величного семикупольного храму привчено до 900-річчя хрещення Київської Русі князем В. Великим.

Спорудженню собору передував всенародний збір коштів

на його будівництво. Значною мистецькою довершеністю відзначаються храмові розписи Володимирського собору, здійснені наприкінці XIX ст. провідними митцями. Прикрасами храму стали монументальні сюжетні картини на українську історичну тематику «Хрещення Володимира» та «Хрещення Русі» за авторством В. Васнецова, а також галерея історичних діячів-утверджувачів християнства на вітчизняних теренах: князя В. Великого, княгині Ольги та інших.

Андріївська церква – храм у Києві, названий на честь апостола Андрія Первозванного.

Будівництво цього храму здійснене у бароковому стилі, у XVIII ст. Автором проекту побудови церкви став відомий архітектор того часу Бартоломео Растреллі. Храм має п'ять куполів. Його висота сягає 46 м, довжина – 30 м, ширина – 23 м. Андріївську церкву прикрашають полотна «Вибір віри князем Володимиром» (невідомого автора) і «Проповідь апостола Андрія скіфам» (художника П. Бориспольця). Свого часу Андріївська церква була філією заповідника «Софійський музей». На сьогодні це діючий храм.

Михайлівський Золотоверхий монастир – визначна церковно-архітектурна пам'ятка української столиці.

Це спорудження було ініційоване та втілене у XII ст. основі уже існуючого на той час Михайлівського Золотоверхого собору київським князем Святополком Ізяславичем, онуком Ярослава Мудрого. Попри різні історичні перипетії, зокрема шкоду,

завдану монастирю військами хана Батия у 40-х рр. XIII ст., його розбудова та розвиток у наступні часи не припинялися. У наслідок цього Михайлівський Золотоверхий монастир став одним з найбільших та найвеличніших осередків духовності в Україні. Політичні події непростого для нашої Батьківщини XX ст. спричинили як руйнацію, так і відновлення цієї перлини української храмової архітектури.

Успенська церква у Львові – шедевр вітчизняного та світового мистецтва.

Діючий храм мав уже своїх трьох попередників, які в силу багатьох обставин не збереглися до нашого часу. Дослідники вважають, що перший храм, очевидно, дерев'яний був ще за княжих часів і згорів під час пожежі у XIV ст. Її наступниця простояла чуть більше ста років. Така ж доля була і третього храму. Будівництво четвертої Успенської церкви розпочалося у XVI ст. і завершено в XVII ст. Вона була центром Львівського братства, що отримала статут Ставропігії. Керівником будівельних робіт був Павло Римлянин. Храм увінчують три бані з ліхтарями; центральна баня ніби спочиває на підпружних арках, підтримуваних чотирма колонами.

Упродовж століть багато відомих людей відвідували цей храм, серед таких і П. Могила – один з відомих громадських та релігійних діячів XVII ст.

5.Троїцька Надбрамна церква

Церква над Святою брамою Києво-Печерської лаври у Києві, побудована у 1106-1108 роках. Єдина серед наземних споруд Лаври, яка збереглася неушкодженою з часів Київської Русі, одна з визначних пам'яток архітектури, культури та історії українського народу. Церква

розташована над головною монастирською брамою в уступі фортечних мурів.

Троїцька надбрамна церква була побудована на кошти чернігівського князя Святослава Давидовича, який прийняв постриг у Києво-Печерському монастирі під ім'ям Миколи Святоши. Троїцька церква не була зруйнована ні під час землетрусу 1230 року, ні під час навали орди хана Батия 1240 року, коли були зруйновані більшість церков Києва. Наприкінці XVII сторіччя і протягом XVIII церкву було значно реконструйовано у стилі українського бароко і вона набула свого сучасного вигляду. Під час реконструкції з'явився «укорочений» купол, змінилося внутрішнє вбрання та з'явилися нові розписи стін. Первинний аскетичний вигляд було замінено бароковою «грайливістю». У 1725 році для церкви було зроблено велику центральну люстру — панікадило на 16 свічок. В 1730—1740-х роках художники з Художньої Іконописної школи Монастиря розписали церкву іконами. Теми для всіх фресок були взяті з Біблії. На декор, орнаменти та кольорове вирішення значною мірою вплинули традиції українського фольклорного мистецтва. Імена художників були визначені нещодавно завдяки дослідженням в архівах.

Церква знаходиться на другому поверсі над брамою. У плані споруда є невеликою і майже квадратною (11,5x11,0 м). Чотири масивні стовпи розділяють інтер'єр церкви на три нефи, кожен з яких має апсиди сферичної форми зі східного боку, на стіни і стовпи спирається склепіння і барабан куполу. Вузькі вікна створюють загальний візуальний ефект руху вгору, відчуття піднесеної легкості.

Архітектура церкви є типова для будівництва церков XI — XII сторіччя, яке було поширене за часів Київської Русі. Відмінною особливістю церкви є те, що тут ніколи не було хорів.

У 30-40-х роках XVIII ст. східний та західний фасади церкви були оздоблені в стилі українського бароко, якому притаманні пишна декорованість, динамічність і святковість. Розписи на фасадах і внутрішніх стінах церкви виконані темперою і олією майстрами лаврської іконописної школи. Розписи екстер'єру змінювали досить часто. Останні виконані у 1900—1902 роках. На уступах фортечних мурів ліворуч і праворуч Святих врат у 1901—1902 роках Іваном Їжакевичем були написані композиції «Собор преподобних Ближніх печер» та «Собор преподобних Дальніх печер».

Живопис Троїцької надбрамної церкви — найцінніша пам'ятка українського художнього мистецтва початку XVIII ст. Він виділяється бездоганим малюнком, виразністю фарб, високою композиційною майстерністю і включає в себе більш ніж 100 композицій. Сюжети живопису взяті з історії християнської церкви та біблійних переказів. Значну частину площі розписів займає пейзаж, що має символічне значення.

Всі частини церкви мають певне символічне значення, що відображене в сюжетах розписів. Чотири фрески заслуговують на особливу увагу:

- «Похід праведників до раю» — на північній стіні при вході до церкви,
- «Перший Вселенський (Нікейський) собор» — на західній стіні,
- «Хрещення ефіопа апостолом Філіпом» — на північній стіні,
- «Вигнання торговців із храму» — над входом.

Вхід до церкви символізує дорогу до Бога: на стіні зображено **«Похід праведників до раю»**, їх ведуть янголи, яких послав Бог Отець, зображений на стелі. Рай зображено як уявний ландшафт, на якому ходять павичі, слони, верблюди та інші екзотичні тварини.

Фреска в центральному апсиді церкви присвячена Першому Вселенському Собору в Нікеї. В самому центрі композиції серед багатьох фігур можна виділити Імператора Константина, оточеного церковними ієрархами. Художники зобразили їх одягненими в костюми XVIII сторіччя. З лівого боку фрески зображений Гетьман І. Скоропадський.

Фреска **«Вигнання Торговців з Храму»** над входом має динамічну і цікаву композицію — торговці, яких виганяє Ісус Христос, йдуть до справжніх дверей в стіні.

6.Фундаторка храмів Галшка Гулевичівна

Галшка Гулевичівна одна із відомих жінок – меценатів в українській історії. В історії вона залишила добру згадку про себе як про засновницю Київського братства, монастиря і школи при ньому. Гулевичівна походила із заможної родини, вона прожила довге зі складними перепиттями життя. На схилі літ, у 1615 році Галшка Гулевичівна, зробивши огляд власного майна, вирішила написати дарчий заповіт, в

якому «намірилася зробити добро для церкви Божої». Гулевичівна вирішила подарувати свій маєток «на монастир спільного життя по чину Василя Великого, а також і на школу дітям ... богоугодного життя».

Галшка Гулевичівна не просто дарує співвітчизникам своє багатство, а з умовою богочестивого життя і для добра церкви. Так, започаткована в садибі Галшки Гулевичівни Братська школа поклала початок Києво-Могилянській академії, що була одним із перших вищих навчальних закладів у Східній Європі.

У 1642 році, переживши свого чоловіка на 25 років, Гулевичівна помирає в оточенні ченців Хрестовоздвиженського храму у Луцьку. Майже усі свої статки ця незвичайна жінка заповідає Луцькому Братському монастирю, який опікувався Луцькою школою, та братській Хрестовоздвиженській церкві. На жаль, церква у якій була похована Галшка, згоріла. Не збереглася могила Гулевичівни, зате її ім'я уславлене меценатською діяльністю.

Для прикладу, у пам'янику Києво-Печерського монастиря згадано багато жінок, які жертвували на будівництво храмів. Наприклад, вдова чернігівського скарбника Катерина Угорницька передала монастирю вся свої маєтки. Олена Горностаєва з княжого роду була меценаткою Пересопницького монастиря на Волині (1596 р.). Окрім того, вона заснувала при монастирі лікарню для убогих та відкрила школу для сільських дітей. У XVI столітті монастир при церкві Успіння в Почаєві фундувала дружина земського судді Ганна Гойська. А Олена Стеткевич, дружина майбутнього гетьмана Івана Виговського, дала кошти на побудову церкви в с. Юсиптичі.

Завдання для самоперевірки:

1. Прочитайте роздуми Феофана Затворника про храм. Яке призначення храму, на думку Феофана Затворника? Прокоментуйте його роздуми. Чи згодні ви з такими міркуваннями отця церкви?

«І як тільки заходиш в храм, він втягує тебе у молитву. Все в ньому зроблено так, що сприяє молитві. Тому, якщо хочеш молитися, частіше заходь в храм Божий. Вдома так не помолитися, як в храмі... Перебувай в храмі не лише тілом, а й душею. Стань, де тихіше, і розумово бачачи Бога, виливай перед Ним свою душу».

2. Поміркуйте, що саме спонукало львівську громаду чотири рази

відновлювати Успенський храм?

3. Про що свідчить факт, що багато відомих митців, релігійних діячів відвідували храми?
4. З якою метою Соломон звернувся до Хірама?
5. Як ви розумієте слова Хірама: «Благословенний Господь сьогодні, що дав Давидові мудрого сина над цим великим народом!»
6. Прочитайте вислови отців церкви та поясніть їх зміст:

Немає нічого пристойнішого для церкви понад тишу і спокій (Йоан Золотоустий).

Церква називається земним небом, і хто в ній стоїть, то наче на небесах перебуває (Києво-Печерський патерик).

Церква – небо земне, де Небесний Бог живе і діє (Герман, патріарх Константинопольський).

7. **Запам'ятайте!** Заходячи в храм треба пам'ятати, що для християн він є місцем особливої присутності Божої благодаті. Значення символічних форм побудови храму:

Ковчег – старозавітня аналогія: як родина старозавітного Ноя спаслася у ковчезі, так у Новому Завіті людина спасається у церкві.

Коло – символізує вічність церкви.

Хрест – людина спасається через хрест, на якому був розп'ятий Ісус Христос.

2.4. Християнська тематика в образотворчому мистецтві

*Краса – один із струмочків, що живлять доброту,
сердечність, і любов.
Василь Сухомлинський*

1. Особливості мозаїки та фрескового мистецтва в храмах України
2. Діяльність Іллі – відомого українського ченця-гравера XVII ст.
3. Вітраж та про його призначення у храмових спорудах
4. Картина Тараса Шевченка «Звільнення апостола Петра з темниці»
5. Шедеври мистецтва – Леонардо да Вінчі «Тайна вечеря»
6. Мікеланджело Буонаротті та його скульптура «Оплакування Христа»
7. Діяльність українського скульптора Івана Георгія Пінзеля та його

1. Особливості мозаїки та фрескового мистецтва в храмах України

Уміти викласти картину за допомогою кольорових каменів – це велике мистецтво. Адже необхідно майстерно підібрати не лише форму камінців, а й кольори та їх відтінки. Усі кольори мають гармоніювати між собою, творити красу, яка зачаровує серце і розум.

Зображення, викладені з кольорових каменів, керамічних плиток або інших матеріалів – це **мозаїка** (від грец. μωσαϊκή — муза).

У давнину мозаїку найчастіше використовували у храмах. Збереглися свідчення, що у Десятинній церкві (X ст.), що не збереглася до наших днів, уся підлога була викладена мозаїкою. Справжнім витвором мистецтва є унікальні мозаїки у Софійському соборі Києва (XI ст.). Дослідивши Софійські мозаїки, мистецтвознавці зробили висновок, що вони налічують 177 відтінків. Але, невідомими залишилися імена митців, які створили таку феноменальну красу мозаїк.

Фреска – живопис на вологій штукатурці, одна із технік настінного малярства. У храмах Київської Русі майстри уміло поєднували два типи зображення – мозаїку та фреску – це феноменальне поєднання, якого не було навіть у візантійському мистецтві. При тому, як правило, мозаїка прикрашала центральну частину храму, а от фреска – стіни та все, що було біля них. Таке мистецьке явище можна побачити у Софійському соборі, а також в одній з найдавніших святинь України – Кирилівська церква (церква Святих Кирила та Атанасія Александрійських), де було поховано князя Святослава, про якого ти читав, друже, на уроках української літератури в «Слові о полку Ігоревім». У 60-х роках XIX століття під штукатуркою Кирилівської церкви було знайдено первісний фресковий розпис. У той же час в храмі почали проводитися мистецькі роботи по відновленню фресок. У цій роботі брали участь ціла когорта відомих художників: М. Мурашко, І. Селезньов, М. Врубель та інші.

«Благовіщення», «Стрітіння», «Успіння Богоматері» «Різдво Христа» - це основна тематика фресок Кирилівської церкви. У них домінує поєднання ніжних кольорів – білих, рожевих, блакитних та оливкових.

2. Діяльність Ілля – відомого українського ченця-гравера XVII ст.

Як і багатьох давніх митців, біографічні дані митця Ілля майже не збереглися. Відомо лише, що митець був ченцем спершу львівського Свято-Онуфріївського монастиря, а згодом – Києво-Печерської лаври. Знання він здобув у школі львівського братства. Ілля як митець працював дуже багато, залишивши понад п'ятсот гравюр на біблійну тематику. Для прикладу, його мистецькі витвори прикрасили «Учительське Євангеліє» (1643 р.), «Требник Петра Могилы» (1646 р.), «Печерський Патерик» (1661 р.). Читачі не лише читали, а й мали змогу побачити прочитане в гравюрі. Як митець Ілля був відомий і в сусідніх державах, адже ілюстрував видання їх релігійних книг.

Технологія виготовлення гравюри (франц. *Gravure* від *graver* — вирізати, створювати рельєф) як виду графічного мистецтва створюється відтиском з друкарської форми. Найчастіше є контрастних чорно-білих кольорів.

Загалом граверами біблійної тематики світового значення були Гюстав Доре та Альбрехт Дюрер.

А. Дюрер
«Святий Єронім»

3. Вітраж та про його призначення у храмових спорудах

Вітраж (франц. *vitrage*, від лат. *Vitrum* — *скло*) – це орнаментальна або сюжетна декоративна композиція зі скла, рідше інших матеріалів, що здатні пропускати світло.

Мистецтвознавці вважають, що у храмах перших християн були вже вітражі. Правда, вони були спрощеної форми, створені з невеликих пластинок кольорового скла.

Вже в X ст. про вітраж ідеться як про живопис на склі: до цього часу кольорове скло використовували для орнаменту, декорацій, згодом митці почали за допомогою скла зображувати святих.

Найдавнішим із уцілілих зразків вітража є обличчя Ісуса Христа з Вейссембургського абатства Ельзас у Франції. У храмових спорудах України вітраж також знайшов своє вираження. У Львові цілу низку храмів прикрашають вітражі, створені відомими художниками. Для прикладу Петро Холодний оздобив чимало храмів вітражами.

*Вітраж П. Холодного в
Успенській церкві, м. Львів*

4. Картина Тараса Шевченка «Звільнення апостола Петра з темниці»

Тарас Шевченко – не лише відомий письменник, а й художник. У своїй творчості він звертався до біблійних сюжетів.

Перегляньте репродукцію картини Тараса Шевченка «Звільнення апостола Петра з темниці». В основі картини – біблійна розповідь про те, як ув'язненого за християнські переконання апостола вивів з темниці Господній Ангел.

Ця тема – одна із поширених в образотворчому мистецтві. Багато відомих художників світу ілюстрували цю подію у своїх картинах.

Рафаель є автором картини зі схожим сюжетом «Ангел виводить апостола Петра із в'язниці».

5.Шедеври мистецтва – Леонардо да Вінчі «Тайна вечеря»

Тематика «Тайної вечері» популярна серед художників усіх часів. Цікавий факт: популярна легенда про історію написання картини Леонардо да Вінчі «Тайна вечеря». Працюючи над картиною, художник скрупульозно шукав людей, які могли б позувати для того чи іншого зображення. Леонардо да Вінчі був надто вимогливий і до себе, і до людей. Одного разу, перебуваючи в храмі, художник милувався співом церковного хору. Серед хористів він побачив молодого співця, який, на думку Леонардо да Вінчі, міг би позувати для створення образу Христа...

Минуло три роки. Картина була майже завершена. Художнику не давав спокою образ Юди – створити його було надзвичайно важко, не було нікого, хто, як міркував Леонардо да Вінчі, міг позувати для цього. Усі очікували від митця завершення картини.

Якось, проходячи мимо каналу, Леонардо да Вінчі побачив юнака: на вигляд це була п'яна, обдерта, брудна і неохайна людина. «Це те, що мені потрібно» – подумав митець. На прохання художника нещасного жебрака затягнули в приміщення, де в ту ж мить Леонардо взявся за пензель і натхненно творив образ Юди. Нещасний не знав, де вінзнаходиться, що від нього хочуть. Коли він отямився, то вжахнувся. «Я вже бачив цю картину» - промовив хриплим голосом. Леонардо да Вінчі здивувано поглянув на жебрака: «Та не вже?». «Три роки тому,

коли я ще співав у хорі, ви запросили мене позувати для образу Ісуса Христа». Леонардо да Вінчі нічого не сказав – взявся за пензель і продовжив роботу, щоб якось оговтатись від почутого.

6. Мікеланджело Буонаротті та його скульптура «Оплакування Христа»

У скульптурі «Оплакування Христа», створеній з мармуру, зображено померлого Ісуса Христа на руках у своєї матері. Цей твір ще називають «пієта» (відітал. *pieta* — «жалість»). Цим терміном прийнято називати мистецьке вираження сцени. Мистецький твір Мікеланджело майстерно передає переживання Діви Марії з приводу втрати найближчої їй людини. Скорбота Богородиці виражена схиленою головою, що втілює собою спокій і біль. Замучене тіло Ісуса Христа не спотворено смертю, воно виражає Божу велич. До сучасників дійшли віршовані рядки невідомого поета, що передають його емоції та почуття під час споглядання «Оплакування Христа» Мікеланджело:

І врода, і чеснота,

І жаль у мертвім мармурі живуть.

Скульптура «Оплакування Христа» – це єдина робота з численної мистецької спадщини Мікеланджело, що її майстер підписав. Пієта Мікеланджело, що принесла її автору всесвітню славу, була поміщена в базиліці святого Петра у Ватикані. У наступні часи знаменита скульптура стала взірцем для створення численних її аналогів. Сьогодні копії пієти Мікеланджело можна зустріти в багатьох християнських храмах на різних континентах світу.

7. Діяльність українського скульптора Івана Георгія Пінзеля та його творча спадщина

Іван Георгій Пінзель – український скульптор XVIII ст.

Широку відомість майстрові принесла його робота зі скульптурної оздоби собору святого Юра у Львові. Пінзель створив скульптури святих

Лева та Атаназія (ці імена носили ініціатори та фундатори побудови храму). Вони й донині прикрашають вхід до церкви. Та найбільшим шедевром, що створив скульптор у ході робіт з

оздоблення святоюрського собору, стала створена на тлі неба над центральним входом фігура Святого Юрія, який, сидячи на коні, вдало розправляє із лиховісним змієм, втілюючи цим самим перемогу добра над злом.

Завдання для самоперевірки:

1. Перегляньте мозаїку Христа-Вседержителя, що зображено у головному куполі Софійського собору. Які кольори домінують у мозаїці? Про що це свідчить?
2. Яку роль відігравали гравюри в ілюструванні книг?
3. З якою метою вітраж використовується в християнських храмах?
4. Яким зображений апостол Петро у картині «Звільнення апостола Петра з темниці»? Чи була для нього зустріч з Ангелом очікуваною?
5. Яким способом Леонардо да Вінчі створював картину «Тайна вечеря»?
6. Про що свідчить той факт, що Леонардо да Вінчі створював картину «Тайна вечеря» чотири роки?
7. В чому полягає основна думка легенди про створення картини Леонардо да Вінчі?
8. Назвіть вид діяльності, у якому увіковічнив своє ім'я Пінзель?

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття № 1.

Тема: Роль українських християнських традицій у сакральному мистецтві (іконопис)

Мета: актуалізувати знання студентів щодо сакральності іконопису

План

1. Іконопис як елемент сакрального мистецтва
2. Діяльність перших іконописців
3. «Спас Нерукотворний» - історія створення шедевр

Хід практичної роботи:

- Розглянути та прокоментувати фотоматеріали та відеопрезентації ікон
- Праналізувати статті педагогічних видань за тематикою заняття
- Опанування техніки вишивання бісером (виконання робіт – вишивання ікони за схемою).

Практичне заняття № 2.

Тема: Сакральність музичного мистецтва українського народу

Мета: ознайомитися із сакральністю творів музичного мистецтва під час їх прослуховування та обговорення вражень

План

1. Духовно-музична освіченість українського народу (Роман Солодкоспівець)
2. Українські композитори духовної музики
3. Історичні витоки української духовної музики

Хід практичної роботи:

- Прослухати українські народні пісні християнського змісту, зробити міні-інсценування однієї з пісень

- Прослухати твори М. Лисенка, М. Леонтовича та Д. Бортнянського
- Працюючи у групах, розробити 10 питань для колективного обговорення

Практичне заняття № 3.

Тема: Визначні архітектурні церковні пам'ятки України

Мета: визначити особливості існування архітектурного мистецтва України

План

1. Храм як місце християнського богослужіння
2. Дерев'яні храми як своєрідність мистецької довершеності церковної архітектури
3. Фундатори храмів України

Хід практичної роботи:

- Розробити кросворд за темою заняття
- Підготувати доповідь на тему «Один з фундаторів храмів України був ...»
- Здійснити віртуальну подорож до Печер Лаври

Практичне заняття № 4.

Тема: Християнська тематика в образотворчому мистецтві

Мета: охарактеризувати специфіку зображення християнської тематики в образотворчому мистецтві.

План

1. Особливості мозаїки та фрескового мистецтва в храмах України
2. Діяльність Іллі – відомого українського ченця-гравера XVII ст.
3. Вітраж та про його призначення у храмових спорудах
4. Картина Тараса Шевченка «Звільнення апостола Петра з темниці»

Хід практичної роботи:

- Описати шедевр мистецтва – твір Леонарда да Вінчі «Тайна вечеря»
- Мікеланджело Буонаротті та його скульптура «Оплакування Христа»
- Визначити особливості діяльності українського скульптора Івана Георгія Пінзеля
- Підготувати презентацію «Шедеври світового мистецтва» (про храмові споруди)

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання до самостійної роботи № 1.

Тема: Сакральність сім'ї в культурних практиках народів Північного Приазов'я

Мета: ознайомити студентів з історією та особливостями становлення сімейного життя на території Північного Приазов'я

План

1. Сімейні традиції українського народу як запорука щасливого життя наступних поколінь
2. Ставлення до сім'ї, сімейних обов'язків та сімейного життя за часів первісного суспільства і до наших днів
3. Особливості весільних традицій народів Північного Приазов'я

Хід самостійної роботи:

- Перегляд фото та відео матеріалів щодо теми заняття
- Охарактеризуйте особливості сімейного життя представників різних народів Північного Приазов'я
- Заповніть таблицю, вказуючи риси схожості та відмінності щодо весільних традицій народів Північного Приазов'я

Завдання до самостійної роботи № 2.

Тема: Виготовлення творів сакрального мистецтва із солоного тіста

Мета: ознайомити студентів з правилами створення виробів із солоного тіста

План

1. Солоне тісто – матеріал для дитячої творчості
2. Технологія приготування солоного тіста
3. Сакральні символи у виготовленні з солоного тіста
4. Покриття виробів з солоного тіста

Хід самостійної роботи:

- Перегляд фото та відео матеріалів щодо теми заняття
- Охарактеризуйте можливості виконання робіт з солоного тіста (виготовлення сакральних символів)
- Практичне індивідуальне виконання роботи з солоного тіста

Завдання до самостійної роботи № 3.

Тема: Сакральність у літературній творчості українського народу

Мета: проаналізувати вірші релігійного спрямування відомих поетів України

План

1. Прослава Бога у ворах видатних письменників
2. Ліна Костенко «Перш, ніж півень запіє...»

Хід самостійної роботи:

- Визначити, про що свідчить той факт, що українська літературна мова багата на крилаті вислови з Біблії?
- Прочитайте народну легенду про весняну квітку маргаритку. Які легенди християнського змісту вам доводилося читати?
- Поясніть, що саме є в основі складання легенд християнського змісту?

Завдання до самостійної роботи № 4.

Тема: Виготовлення писанок як один зі шляхів збереження традицій

Мета: проаналізувати етапи створення писанок, дослідити технологію розпису в різні історичні часи

План

1. Розвиток писанкарства на Україні в історичному ракурсі
2. Писемні та археологічні джерела розвитку писанкарства

3. Розмаїття орнаментики та кольорів у виготовленні писанок в різних регіонах України
4. Технічні та художні особливості українських писанок
5. Семантика народних символів, що використовуються у писанкарстві

Хід самостійної роботи:

- Розкрити сутність основних термінів теми (писанка, орнамент, символ)
- Практичне індивідуальне виконання роботи (розпис писанки)

Завдання до самостійної роботи № 5.

**Тема: Нетрадиційна аплікація у виховній роботі з учнями як засіб
духовно-морального виховання**

Мета: визначити особливості використання нетрадиційного виду аплікації на уроках духовного виховання у школі

План

1. Розвиток особистості дитини засобами аплікації
2. Матеріали та обладнання для аплікації
3. Аплікація з тканини, з соломи, з засушених рослин
4. Аплікація з тополиного пуху
5. Колаж

Хід самостійної роботи:

- Обговорення питань щодо виховного впливу аплікації
- Практичне індивідуальне виконання роботи на тему: «Біблійні історії» (нетрадиційна аплікація)

Завдання до самостійної роботи № 6.

Тема: Державні та міжнародні документи з питань охорони нематеріальної культурної спадщини

Мета: ознайомити студентів з основними нормативними положеннями з приводу охорони нематеріальної спадщини України

План

1. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини
2. Мета та зв'язок Конвенції з іншими міжнародними договорами

Хід самостійної роботи:

1. Засвоєння терміну «нематеріальна культурна спадщина»
2. Конспект питання про міждержавний комітет з охорони нематеріальної культурної спадщини
3. Основні статті – знати основні положення

Перевір себе:

1. Які компоненти утворюють структуру сакрального образу?
 - а) чуттєво – сприймальні ознаки;
 - б) ідейний та емоційний зміст;
 - в) обидва варіанти.
2. Продовжте твердження «Краса минулого є...»
 - а) красою у музичних актах майбутнього;
 - б) красою у творчих актах сьогодення;
 - в) красою лише минулого.
3. За М. Бердяєвим пам'ять...
 - а) просто перетворює минуле;
 - б) не відновлює минуле таким яке воно було;
 - в) не відновлює минуле взагалі.
4. Які перспективи у давніх іконах?
 - а) пряма та непряма;
 - б) «зворотна» та «незворотна»;
 - в) пряма або «зворотна».

5. Яка роль у церковній музиці?
 - а) оспівування церкви;
 - б) оспівування Бога;
 - в) оспівування релігії.
6. Релігійне мистецтво має служити...
 - а) релігії;
 - б) церкві;
 - в) Богу.
7. Мистецьке оздоблення храмів, зведених уже за часів незалежності, втратило...
 - а) ознаки живописної самобутності;
 - б) ознаки національної самобутності;
 - в) ознаки церковної самобутності.
8. Що є центральним символом на вишитих рушниках?
 - а) світ;
 - б) Творець;
 - в) дерево Життя.
9. З приводу багатьох проблем жінки вишивали рушники за який час?
 - а) 2 дні;
 - б) день;
 - в) ніч.
10. На якому святі рушник використовувався найширше?
 - а) Пасха;
 - б) весілля;
 - в) народження дитини.
11. Символ ґрунтується на...
 - а) принципі паралелізму;
 - б) широкій семантичній сполучуваності;
 - в) обидва варіанти вірні
12. У найбільш чистому виді символ це...
 - а) спів віршів;
 - б) музичний звук;
 - в) світові релігії.
13. Найвиразніший пам'ятник, що зберігся у реставрованому вигляді це -
 - а) Чернігівська Параскева П'ятниця;

- б) Михайлівський собор;
 - в) Церква Св. Михайла.
14. Осьмиглас – це система з восьми ладів, з яких чотири є давньогрецькі дорійський, фрігійський, лідійський, міксолідійський лади, а чотири...
- а) «побочні гласи»;
 - б) сучасні гласи;
 - в) старі гласи.
15. Привлєпта це...
- а) Джаконда;
 - б) Богоматір;
 - в) Вседержитель.

Підтвердіть або спростуйте судження:

1. Визначення релігійного мистецтва як сакрального, обумовлено тим фактом, що у такому мистецтві основні акценти робляться на художні засоби, образи чи ідеали
2. В культурній історії людства сакральний образ упродовж довгого часу відігравали домінуючу роль під час побудови картини всесвіту, міфологічних уявлень, етичних та естетичних норм та філософських вчень
3. В іконі містяться в діалектичній єдності естетичне і етичне начала
4. Резонанс виступає як принцип роз'єднання духовного світу людини із світом релігійного мистецтва
5. За часів радянської влади було побудовано 9 церков у Галичині

Завершіть речення одним словом:

1. Яйце існувало у повір'ях і побуті багатьох народів як символ ...
2. Запроваджуючи християнство на Русі, церква вдало використала язичницькі вірування і народні ...
3. У народі кажуть, що писанка - це енциклопедія українського народного...
4. Символ завжди був таким місцем, де зустрічаються і збігаються сакральне та ...

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ

Біблія — це священна книга християнства, що поділяється на дві частини: Старий та Новий Заповіт, що складаються з окремих книг, написаних різними авторами. Старий Заповіт написаний давньоєврейською мовою (біблійним івритом), за винятком деяких частин, написаних арамейською мовою. Новий Заповіт написаний одним з діалектів старогрецької мови — койне. В основі назви «Заповіт» є ідея угоди Бога з усім людством: у Старому Заповіті розповідається про союз Бога з народом; у Новому Заповіті - про союз Бога з людством через Ісуса Христа.

Витинанка – художній твір народного декоративно-прикладного мистецтва у вигляді витятої з одно- або багатоколірних аркушів паперу орнаментованої чи сюжетною композицією, мереживно витяті ножицями (або спеціально загостреним ножом).

Відповідальність – якість особистості, що характеризується прагненням і вмінням оцінювати свою поведінку з точки зору користі або шкоди для суспільства, порівнювати свої вчинки з суспільними нормами, законами.

Дисциплінованість, організованість – суттєві ознаки моральної вихованості та культури людини. Основою дисципліни є поєднання методів переконання з метою формування свідомості і розумної вимогливості.

Етика (від грец. ethika – звичка, звичай) – філософська наука про мораль, її природу, структуру та особливості походження й розвитку моральних норм і взаємовідносин між людьми.

Ікона – зображення Ісуса Христа, Богородиці, святих, подій зі Святого писання.

Мораль – система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми. Мораль виконує пізнавальну, оціночну, виховну функції, а її складовими є моральна свідомість, моральна діяльність, моральні відносини.

Моральна норма – вимога, яка визначає обов'язки людини щодо навколишнього світу, конкретні зразки, які орієнтують поведінку особистості, дають змогу оцінювати й контролювати її.

Моральне виховання – виховна діяльність школи, сім'ї з формування в учнів моральної свідомості, розвитку морального почуття, навичок, умінь, відповідної поведінки.

Моральний ідеал – образ, що втілює в собі найвищі моральні якості, є взірцем, до якого слід прагнути.

Моральні переконання – стійкі, свідомі моральні уявлення людини (норми, принципи, ідеали), відповідно до яких вона вважає за потрібне діяти так і не інакше.

Моральні почуття – стійкі переживання у свідомості людини, які є основою її вольових реакцій в різних ситуаціях, її суб'єктивне ставлення до себе, інших людей, окремих явищ суспільного життя, суспільства загалом.

Моральні якості – типові риси поведінки особистості.

Моральність – втілення у практичній діяльності людей моральних переконань, моральних ідеалів, норм, почуттів та принципів.

Обов'язок – усвідомлення особистістю громадських і моральних вимог.

Писанка – це яйце, декороване традиційними символами, які намальовані за допомогою воску.

Сакральне мистецтво – вид мистецтва, що з моменту виникнення релігії і до сьогодні залишається маловивченим феноменом людської свідомості.

Сакральний образ – комплекс уявлень про чуттєво-конкретну форму існування святого сакрального.

Список використаних джерел

1. Абрамович С. Д. Церковне мистецтво. К.: Кондор, 2005. 205 с.
2. Андрушко В. Т., Огірко О. В. Релігієзнавство. Навчальний посібник. Львів: НЛТУУ, ЛНУВМБТ, 2007. 260 с.
3. Аносов І. П. Етносоціальне буття народів Запорізького Приазов'я в геокультурному контексті. [Моногр.] / За заг. ред. І. П. Аносова, та ін. Запоріжжя - Мелітополь – Сімферополь: Вид-во «Таврія», 2005. 296 с.
4. Барщевський Тарас. Вступ до біблійних наук: конспект лекцій. Львів: Свічадо, 2006. 304 с.
5. Бендик М., Гнатів І., Огірко О. Християнська етика. Львів, 1997. 154 с.
6. Богуш А. Духовне виховання на засадах української християнської педагогіки // Дошкільне виховання. 2005. N 8.
7. Богуш А. Уроки духовності дітям / А. Богуш, В. Сучок. Одеса: СВД Черкасов, 2005. 136 с.
8. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори. Дрогобич, 1997.
9. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава, 1993.
10. Вихрущ А., Карагодін В., Кухарський В. Християнська етика. 7 клас. Тернопіль, 2000.
11. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Львів, 1996.
12. Влад М.В. Християнська етика. 1 клас: Навчальний посібник. Посібник для вчителів. – Чернівці: Місто, 2008. 140 с.
13. Влад М.В. Християнська етика. 10 клас: Навчальний посібник. Посібник для вчителів / учнів. Чернівці: Місто, 2008. 140 с.
14. Влад М.В. Християнська етика. 11 клас: Навчальний посібник. Посібник для вчителів/учнів. Чернівці: Місто, 2008. 140 с.
15. Влад М.В. Християнська етика. 1-7 класи. Чернівці, 2008.
16. Влад М.В. Християнська етика. 2 клас: Навчальний посібник. Посібник для вчителів. Чернівці: Місто, 2008. 140 с.
17. Влад М.В. Християнська етика. 3 клас: Навчальний посібник. Посібник для вчителів. – Чернівці: Місто, 2008. 140 с.
18. Влад М.В. Християнська етика. 4 клас: Навчальний посібник. Посібник для вчителів / учнів. Чернівці: Місто, 2008. 140 с.
19. Влад М.В. Християнська етика. 5 клас: Навчальний посібник. Посібник для вчителів / учнів. Чернівці: Місто, 2008. 115 с.

20. Влад М.В. Християнська етика. 6 клас: Навчальний посібник. Посібник для вчителів / учнів. Чернівці: Місто, 2008. 135 с.
21. Влад М.В. Християнська етика. 7 клас: Навчальний посібник. Посібник для вчителів / учнів. Чернівці: Місто, 2008. 171 с.
22. Влад М.В. Християнська етика. 8 клас: Навчальний посібник. Посібник для вчителів / учнів. Чернівці: Місто, 2008. 140 с.
23. Влад М.В. Християнська етика. 9 клас: Навчальний посібник. Посібник для вчителів / учнів. Чернівці: Місто, 2008. 140 с.
24. Влад М.В. Християнська етика. Вступне слово до предмету : Навчальний посібник. Посібник для вчителя. Чернівці: Місто, 2008. 161 с.
25. Влад М.В. Християнська етика. Зошит для учня. 1 клас: Навчальний посібник. – Чернівці: Місто, 2008. – 87 с.
26. Влад М.В. Християнська етика. Зошит для учня. 2 клас: Навчальний посібник. Чернівці: Місто, 2008. 75 с.
27. Влад М.В. Християнська етика. Зошит для учня. 3 клас: Навчальний посібник. Чернівці: Місто, 2008. 92 с.
28. Гедьо А. В. Греки Північного Приазов'я : Автореф. дис. ... канд. істор. наук : [спец. 07.00.05 Етнологія]. Донецьк, 1997. 21 с.
29. Глебова Н. І. Продуктування етнокультурних ідентичностей спільнот Північного Приазов'я : Автореф. дис. ... канд. соціол. наук : [спец. 22.00.01 Теорія та історія соціології]. Київ, 2010. 20 с.
30. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997.
31. Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд. Т.1-3. К., 2007.
32. Де починаються права людини: уроки історії і сучасні підходи (Мультимедійний навчально-методичний посібник для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів) / Авт.-упор. О. Войтенко. К.: ТОВ «Майстер книг», 2013. 304 с.
33. Дмитрієва В. В. Родильно-хрестильна обрядовість греків Приазов'я в другій половині XIX – XX ст. : Автореф. дис. ... канд. істор. наук : [спец. 07.00.05 Етнологія]. Київ, 2003. 15 с.
34. Добош Г. Основи християнської моралі. Методичні матеріали для 6-го класу., Черняк М., Ступець Л. Львів, Свічадо, 2006. 80 с.
35. Добош Галина. Основи християнської етики. Робочий зошит. 5 клас. Львів: Світ, 2009.

- 36.Добош Галина. Робочий зошит з християнської етики для учня 2-го класу «Дивосвіт». Львів, Свічадо, 2007.
- 37.Добош Галина. Хочу пізнавати. Уроки християнської етики у 1-му класі. Львів, Свічадо, 2005.
- 38.Енциклопедія історії України : В 12 тт. К.: Наукова думка, 2003 2013
- 39.Жаборюк А.А. Давнє українське малярство (XI-XVIII ст.), Одеса: «Маяк», 2003. с. 74-118.
- 40.Жуковський В.М., Лахман Н.М., Саннікова Т.В. та ін. Основи християнської етики. 5 клас: Навчальний посібник. К.: Літера ЛТД, 2008. 224 с.
- 41.Жуковський В.М., Николин М.М., Филипчук С.В. Основи християнської етики. Експ. посібник для 6 класу ЗОНЗ. Острог, 2007.
- 42.Іконопис // Жолтовський П. Український живопис XVII - XVIII ст. К., 1978. с. 9-117.
- 43.Історія світової та української культури: Підручник для вищ. закл. освіти/ В.А.Греченко. К.: Літера ЛТД, 2002. с. 236-254, 271-303.
- 44.Кияк С. Християнська етика. Івано-Франківськ, 1997.
- 45.Князева Т. М. Традиційна культура греків Приазов'я : – Автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : [спец. 17.00.01 Теорія та історія культури]. Київ, 2007. 20 с.
- 46.Конева Я. П. Історична доля та народна творчість болгарської діаспори в Україні / Я. П. Конева, Н. С. Шумада // Під одним небом: Фольклор етносів України. К. : Наукова думка, 1996. С.26-44.
- 47.Кржавич Д.П., Овсійчук В.А. Оповідь про ікону, Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. с. 33-59.
- 48.Курінна М. А. Традиційна культура та побут чехів Північного Приазов'я останньої чверті XIX ст. XX ст. (на матеріалах с. Новгородківка Мелітопольського району Запорізької області) : Автореф. дис. ... канд. істор. наук : [спец. 07.00.05 Етнологія]. Київ, 2009. 24 с.
- 49.Лисенко Н. Повернімось до джерел духовності // Дошкільне виховання. 2004. N 4.
- 50.Марусинець М. Педагог – уособлення духовності нації // Дошкільне виховання. 2004. N 4.
- 51.Методичні матеріали з християнської етики для вчителя (2 клас). Львів, Свічадо, 2005.

52. Народи Північного Приазов'я (етнічний склад та особливості побутової культури) / Ред. кол. І. Аносов, М. Елькін, Б. Кочерга. Запоріжжя: Вид-во «Просвіта», 1997. 175 с.
53. Німці в Україні. 20-30-ті рр. ХХ ст. Збірник документів державних архівів України / Упорядн.: Л. В. Яковлева, Б. В. Чирко, С. П. Пишко. К.: Інститут історії України, 1995. С. 23 - 27.
54. Огірко О. Християнська етика. 8 клас. Львів, 1999.
55. Огірко О.В. Людина у світі. Християнська етика. 9 кл. Львів, 2002.
56. Огірко О.В. Морально-етичні цінності християнства // Духовний вибір українського народу. Навчально-методичний посібник. НУ «Острозька академія». Острог, 2008. С. 129-136.
57. Огірко О.В. Християнська етика для всіх: Словник християнсько-етичних термінів. Львів: Львівський нац. ун-т ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, 2009. 272 с.
58. Огірко О.В. Християнська етика: Навчальний посібник: 8 клас. – Львів: Свічадо, 2007. 104 с.
59. Пачев С. И. Возникновение болгарских сёл в Северном Приазовье (1861-1863) . Мелитополь : МГПУ, 2007. 88 с.
60. Пачев С. І. Приазовські болгари: проблеми збереження культурної спадщини : зб. наук. пр. V Всеукр. наук.-практ. конф. 2-3 жовтня 2003 року. Запоріжжя, 2003 71 с.
61. Пономарьова І. С. Греки Приазов'я: етнонаціональні процеси в аспекті трансформації традиційної культури : Автореф. дис. ... канд. істор. наук : [спец. 07.00.05 Етнологія]. Київ, 2007. 25 с.
62. Попович М. В. Нарис історії культури України. К., 1998. С. 87-104
63. Постановление Бердянского уездного чрезвычайного земского собрания, созыва с 29 сентября по 8 октября 1872 г. Бердянск : Тип. Килиус и Комп., 1873. 345 с.
64. Релігієзнавчий словник / за загальною редакцією докторів філософських наук А. Колодного і Б. Лобовика. К., 1996. 621 с.
65. Рудницька О.П. Українське мистецтво у полікультурному просторі: Навчальний посібник.-К.: «ЕксОб», 2000. с. 134-158.
66. Саннікова Т.В. Християнська етика: Навчальний посібник: 5-6 класи / Південноукр. держ. пед. ун-т імені К.Д.Ушинського. Одеса: ПДПУ – СВД Черкасов, 2006. 256с.
67. Саннікова Т. В. Християнська етика. 5-6 класи. Одеса, 2006.

68. Сохань Галина. Основи християнської етики. 5-6 клас. Львів: Світ, 2008. 132 с.
69. Спеціальні історичні дисципліни: Довідник. К.: Либідь, 2008. 520 с.
70. Спільна історія. Діалог культур: навч. посібник. Львів : ЗУКЦ, 2013. 256 с.
71. Степовик Дмитро. Історія української ікони Х-XX століття. К.: Либідь, 1996. с. 21-63, 211-245.
72. Стефанюк С. К., Голянчук Р. М. Християнська педагогіка: плекання кращих людських чеснот. Вип. 2 / За заг. ред. Стефанюк С. К. Харків: Кроссруд, 2010. 68 с.
73. Тхоржевська Т. Д. Православне виховання в історії педагогіки України: Монографія. К., 2008.
74. Уманцев Ф. С. Мистецтво давньої України, Історичний нарис. К.: Либідь, 2002. 49-109 с.
75. Християнська етика і педагогіка: статті та уроки. / за ред. Жуковського В.М. Острого, 2001.
76. Шевченко Г. Духовність особистості в контексті сучасного світорозуміння // Директор школи, ліцею, гімназії. 2004. № 5.

